

SIGNUM

SUOMEN TIETEELLINEN KIRJASTOSEURA

URA TIEDEKIRJASTOSSA

Jarmo Saarti on nähnyt alan
muutokset läheltä

OPPIA TAMPEREELTA

Katsaus Tampereen yliopiston
informaatiotutkimuksen
opetukseen

LIBERIN JUHLAKONFERENSSI

Yhteenveto kesän
Liber-konferenssin sisällöistä

KIRJASTOJÄRJESTELMÄT

Kurkistus kirjastohistoriaan
1980-luvulta 2010-luvulle

Julkaisija

Suomen tieteellinen kirjastoseura
(STKS)

<http://www.stks.fi/>

Signum verkossa

<http://journal.fi/signum>

Puheenjohtaja

Päivi Kaiponen

Helsingin yliopiston kirjasto
PL 56, 00014 Helsingin yliopisto
palvi.kaiponen@helsinki.fi
Puh. +358 05 415 1671

Sihteeri

Tuula Hurskainen

Suomen ympäristökeskus /
Tietopalvelu
PL 140, 00251 Helsinki
tuula.hurskainen@syke.fi
Puh. 0295 251 191, 0400 148 862

Signumin päätoimittaja

Juuso Ala-Kyyny

juuso.ala-kyyny@helsinki.fi

Toimitussihteeri

Minna Marjamaa

minna.marjamaa@laurea.fi

Kannet, ulkoasu ja taitto

Petri Fills

mail@petrills.com

Tilaushinnat

Suomi 50€

Muut maat 60€

Irtonumero 6€, lähetysmaksu 4€

Tilaukset

Tarja Hämäläinen

tarja.hamalainen@helsinki.fi

Paino

Grano Oy

ISSN 0355-0036

SIGNUM

3/2021

Tässä numerossa

Pääkirjoitus

3

Jarmo Saartin
haastattelu

4

Oppia Tampereelta –
Katsaus informaatiotutkimuksen
opetukseen Tampereen yliopistossa

10

LIBER-konferenssi
juhlisti viisikymppisiä
verkossa

15

Eurooppalaiset
yliopistoverkostot tarjoavat
uusia mahdollisuuksia
kirjastojen kehittämiseen

20

Komposiitti-indeksi –
uusi väline käyttäjä-
kokemuksen arviointiin

25

VTLS:stä Voyageriin –
kirjastojärjestelmien
historiaa

28

Lähdeviitteet ja pisteen
paikka – ajatuksia viittaus-
käytänteiden kirjosta

33

Kirja-arvio:
Gaming the Metrics

37

Uutisia lyhyesti

39

SUOMEN TIEDELLINEN KIRJASTOSEURA

FINLANDS VETENSKAPLIGA BIBLIOTEKSSAMFUND THE FINNISH RESEARCH LIBRARY ASSOCIATION

LAIN TUULIA AVOIMEN TIETEEN PURJEISSA

Vuonna 2015 haastattelin yliopistokirjastojen asiantuntijoita avoimesta julkaisemisesta opinnäytetyötäni varten. He olivat yksimielisiä siitä, että muutos kohti avointa tiedettä tapahtuu sitovien linjausten ja akateemista maailmaa ohjailevien tahojen, kuten tutkimusrahoittajien ja ministeriön, tuella.

Sittemmin on nähty, miten on käynyt. Suurten tutkimusrahoittajien Plan S -linjaus on kiihdyttänyt vauhtia kohti avointa julkaisemista ja hinnoittelun läpinäkyvyyttä. Opetus- ja kulttuuriministeriön värkkäämä open access -kerroin yliopistojen rahoitusmallissa taas on osaltaan lisännyt tieteellisten julkaisujen avointa saatavuutta suomalaisissa korkeakouluissa.

Euroopan unioni on jo pitempään tukenut siirtymää kohti avointa tiedettä, ensin tutkimusjulkaisuissa ja nykyään yhä enemmän tutkimusdatan ja -aineistojen kohdalla.

Tämän vuoden heinäkuussa astui voimaan tutkimusaineistolaki eli laki julkisin varoin tuotettujen tutkimusaineistojen uudelleenkäytöstä. Uusi laki liittyy EU:n avoimen datan direktiiviin, jonka tavoitteena on ulottaa tietoaineistojen uudelleenkäyttö myös tutkimusaineistoihin.

Toinen ajankohtainen laki liittyy DSM-direktiiviin (Digital Single Market), joka koskee tekijänoikeutta ja lähioikeuksia EU:n digitaalisilla sisämarkkinoilla. Direktiivi olisi pitänyt tuoda kansalliseen lainsäädäntöön kesällä, hallituksen esitys tullee lausuntokierrokselle ja eduskunnan käsittelyyn tämän syksyn aikana.

Tuleva laki sisältää tiedeyhteisön ja kirjastojen kannalta ainakin kaksi seurattavaa asiaa, tiedonlouhinnan ja rinnakkaistallennusoikeuden. Tiedonlouhinnan osalta Suomen tieteellinen kirjastoseura painotti kannanotossaan jo keväällä 2020 mahdollisimman vapaata tutkimuskäyttöä ja selkeitä pelisääntöjä tiedonlouhinnan käytäntöön.

Rinnakkaistallennusoikeutta, joka on jo voimassa kuudessa EU-maassa, ajetaan läpi direktiivin kansallisen käsittelyn yhteydessä. Käytännössä se antaisi tutkijalle mahdollisuuden rinnakkaistallentaa oma julkaisunsa kustantajan linjauksista riippumatta. Julkaisuarkistoista vastaavien kirjastojen näkökulmasta se selkiyttäisi nykytilannetta, jossa rinnakkaistallennusehdot selvitetään julkaisukohteisesti.

Vielä on vaikea sanoa, miten lait edistävät tieteen avoimuutta. Tutkimusaineistolain väljät muotoilut jättävät paljon sen varaan, millaiseksi käytännöt muodostuvat, ja rinnakkaistallennusoikeuden kohdalla syksy näyttää, päästäänkö siinä alkuun.

Yksi asia on silti varma, ja tämäkin kävi selväksi jo opinnäytetyössä: tieteelliset kirjastot ovat jatkossakin avainasemassa avoimen tieteen edistämässä käytännön tasolla, palveluiden tarjoajana ja koordinoijana sekä kouluttajana. Onkin syytä toivoa, että esimerkiksi yt-neuvotteluja käyvässä Tampereen yliopistossa kirjaston rooli tutkimuksessa ja opetuksessa ymmärretään. Tieteen avoimuus vaatii linjausten rinnalle riittävät tukirakenteet.

Tuulevi Ovaska

TAHROJA PAPERILLA – BITTEJÄ AVARUUDESSA

”Kirjastouraani on määritellyt uudistusten tekeminen, muutoksessa eläminen ja toimintojen alasajo – usein nämä kaikki käsi kädessä. Aina ei ole tarvinnut työpaikkaakaan vaihtaa, se on vaihtunut lennossa alla maailman muuttuessa.” Jarmo Saarti jäi tänä vuonna pois Itä-Suomen yliopiston kirjaston johtajan tehtävästä. Kirjastokentän monipuolisena vaikuttajana tunnettu Saarti kertoo tässä haastattelussa oman uransa käännteistä, digitalisoitumisen läpitukevasta vaikutuksesta kirjastotoimintaan ja kirjaston merkityksestä myös tulevaisuudessa.

Olen työskennellyt Jarmo Saartin johtamassa kirjastossa lähes 20 vuotta ja haastattelin häntä eläkkeelle jäämisen kynnyksellä. Haastattelussa astelemme Jarmon reittiä yhdelle suomalaisen kirjastomaailman johtopaikoista. Lisäksi pohdimme muutoksia kirjastoalalla ja kirjastojen johtamisessa. Näitä ovat muun muassa tietoineistojen digitalisoituminen, kirjastoammattilaisten toimenkuvien ja osaamisvaatimusten muuttuminen. Puhumme myös siitä, mikä kirjastotyössä on pysyvää. Lopuksi kurkistamme sekä kirjastojen että ikuisen oppijan tulevaisuudennäkymiin.

Kirjaston työhyvinvointipäivä elokuussa 2017, heit-
tovuorossa Jarmo Saarti.

Kuva: Elli Piirainen

Jarmo Saarti, jäät eläkkeelle Itä-Suomen yliopiston kirjaston johtajan tehtävästä. Uraisi aikana tieteellisissä kirjastoissa on tapahtunut murros, jossa olet ollut mukana 1980-luvulla opiskelijana ja 1990-luvulta lähtien kirjastoammattilaisena sekä ammatikorkeakoulu- että yliopistosektorilla. Millainen oli reittisi kirjastotyöhön ja sitä johtamaan?

”Reitin alku oli perinteisen kaavamainen. Aloitin vuonna 1985 kesätöissä Kuopion kaupunginkirjastossa – tästä vaiheesta voi lukea enemmän Korpi-
saaren Jaakon ja minun julkaisemasta runoteoksesta *Kuopio* (2016). Humanisti alkoi kesätöiden ja usean vuoden sijaistuksien kautta pohtia kirjastoalaa työurana ja pääsi Oulun yliopiston ensimmäiselle alamme vuosikurssille vuonna 1988. Tätä kautta hankin niin kutsutun lakisäätetyn pätevyyden ja pääsin hakemaan vakituisia virkoja”, Jarmo Saarti kertoo.

”Ensimmäinen vakituinen virkani oli osastonjohtaja Kajaanin kaupunginkirjastossa vuonna 1990. Lamavuosikymmen opetti minut saneeraamaan kirjastoja ja Kajaanin ammattikorkeakoulun perustaminen kehittämään korkeakoulukirjastoja, kun johdin ja kehitin vuosina 1995–1999 ammattikorkeakoulun kirjasto- ja tietopalveluita. Samalla opin projektitoiminnan sekä hakemaan projektirahoitusta ja siirryin sitten Itätieto-hankkeen kautta Kuopion yliopistoon, jossa sain vuonna 2003 kirjastonjohtajan viran. Se vaih-

Jarmo Saarti

- Itä-Suomen yliopiston kirjaston johtaja (2010–2021).
- Dosentti Oulun ja Tampereen yliopistoissa.
- Väitellyt informaatiotutkimuksesta (2000) ja kirjallisuudesta (2013).
- Toiminut mm. Varastokirjaston johtokunnan puheenjohtajana, Kansalliskirjaston johtokunnan varapuheenjohtajana ja IFLAn komiteoissa.
- Toimi STKS:n puheenjohtajana 2014–2017 ja TSV:n hallituksen jäsenenä 2017–2019.
- Erikoistunut kaunokirjallisuuden tiedon järjestämiseen ja kirjastojen johtamiseen.
- Julkaissut noin 400 ammatillista tai tutkimusartikkelia. Lisäksi hän on kirjoittanut tai toimittanut noin 60 kirjaa.

tui Itä-Suomen yliopiston kirjastonjohtajan tehtävään Joensuun ja Kuopion yliopistojen yhdistyttyä. Kirjastouraani onkin määritellyt koko sen ajan uudistusten tekeminen, muutoksessa eläminen ja toimintojen alasajo – usein nämä kaikki käsi kädessä. Aina ei ole tarvinnut työpaikkaakaan vaihtaa, se on vaihtunut lennossa alla maailman muuttuessa.”

Tietoaineistot ovat urasi aikana muuttuneet painetuista sähköisiksi. Miltä aineistojen digitalisoituminen näyttää taaksepäin katsottuna? Mitä se on vaatinut henkilökunnalta ja mitä kirjastojen käyttäjiltä?

”Tieteellisten kirjastojen tietoaineistojen digitalisoituminen muutti ko-

ko toiminnan. Ehkä suurin asia, joka yleensä unohtuu, oli käytännössä kokoelmien ulkoistaminen. Samalla tähän liittyvä monopolisoituminen alkoi syödä kirjaston taloudellisia resursseja kiihtyvällä tahdilla.”

”Käyttäjien kannalta tämä kehitys avasi aineistoja laajempaan käyttöön ja pakotti kirjastot miettimään kokolemia ja erityisesti niihin liittyviä tiloja. Suomen keskitetty varastokirjastoratkaisu oli suurena apuna tässä työssä.”

Academic Librarian 3 -konferenssissa Hongkongissa vuonna 2014. Kuva: Pentti Vattulainen

”Henkilökunnan kannalta tämä muutti kaikkien toimenkuvia ja asetti vaatimuksen tietoteknisestä osaamisesta sekä ohjaamisesta että järjestelmien laatimisesta. Käyttäjille muutos oli yhtä raju, muistan vieläkin 1990-luvun professorit, jotka tulostivat tai tulostuttivat paperille oman työhuonekirjastonsa.”

”Eivätkä painetut aineistot ja niiden kokoelmat ole hävinneet minnekään,

ne ovat säilyneet ja todennäköisesti tulevat säilymään keskeisenä osana tieteilistä kirjastotyötä.”

Miten kirjaston työntekijöiden osaamisvaatimukset ovat muuttuneet urasi aikana? Kuinka kasvaviin ja muuttuviin toimenkuviin ja kirjaston tehtävien muuttumiseen – ajatellen esimerkiksi avoimen tieteen palveluiden kehittämistä ja tutkimuksen tukeen liittyvän tehtäväkentän laajenemista – on pystytty mielestäsi vastamaan Itä-Suomessa, muualla Suomessa ja maailmalla? Mitä se on vaatinut johtajalta ja johtajuudelta?

”Aloitin urani aikana, jolloin kärjitetysti tärkeintä oli osata aakkostaa ja laittaa paperikortteja ja painettuja teoksia hyllyyn oikeaan järjestykseen. Tietotekniikka alkoi valua samoihin aikoihin kirjastotyöhön, ja olin mukana heti alusta kirjastojärjestelmien rakentamisessa. Niinpä jo 1980-luvulla näki, että tietotekniset taidot tulevat keskeiseksi perustaidoksi kaikille kirjastolaisille.”

”Työstämme on tullut entistä enemmän myös viestintää ja kilpailua viestinnällisestä ja palveluidemme näkyyvyydestä digitaalisessa maailmassa. Maailmasta on tullut myös isompi – 1980-luvulla saattoi vielä ajatella, että oma kirjasto ja sen kokoelma riittävät. Tällä hetkellä tätä rajoitusta ei ole, vaan koko maailma ja sen aineistot ovat periaatteessa käytettävissä.”

”Kirjastot ovat olleet Suomessa joustavia ja pystyneet mukautumaan uuteen nopeasti. Ehkä yhtenä syynä on, että kirjastoihin hakeutuu henkilöitä, jotka ottavat nopeasti käyttöön uudet tavat jakaa ja kokea informaatiota. Yhtä keskeistä on jatkuvan oppimisen ymmärtäminen ja sen mieltäminen meidän kaikkien velvollisuutena. Johdattamisessa tämä on tullut entistä tärkeämmäksi: miten tukea henkilöstön osaamisen kehittymistä ja jaksamista jatkuvasti muuttuvassa toimintaympäristössä.”

Mitä näet kirjastojen tulevaisuudessa? Kuinka kauan vielä hankimme aineistoja? Mitä tapahtuu tiedonhaun opetukselle ja ohjaukselle? Eriytyvätkö toimenkuvat entisestään vai voiko kirjastossa vielä työskennellä yleisosaajia?

”Kirjasto on ja tulee olemaan keskeinen tapa olla ihmisenä maailmassa. Lisäksi maailma, joka tuottaa kiihtyvällä vauhdilla uutta tietoa, tietämystä ja julkaisuja tarvitsee entistä enemmän hyvää kirjastolaitosta, joka toimii verkostona.”

”Mikä kirjasto on ja miksi se muuttuu, nähdään sitten tulevaisuudessa. Itse olen oppinut olemaan varovainen ennustamisessa: 1980-luvun ajatukseni, mikä kirjasto on tai voisi olla, on muuttunut täysin, ja eniten tekniikan kehittymisen vuoksi. Nyt voi tehdä asioita, joista tuolloin ei osannut edes haaveilla – hyvänä esimerkkinä laajojen digitoitujen aineistokokonaisuuksien

hallinta yhdellä hyvällä tiedonhaulla.”

”Kokoelmatyö on mielenkiintoisessa murrosvaiheessa. Tieteessä on paljon kertakäyttötavaraa, joka muuttuikin näkökulmaa vaihdettaessa toisen tutkimusalan kannalta tutkimuskohteeksi, joka kannattaa säilyttää tuleville sukupolville. Näiden erikoiskokoelmien ja

Itä-Suomen yliopiston ja kolmen afrikkalaisen kumppaniyliopiston yhteishankkeen tehtävissä Keniassa vuonna 2011.

Kuva: Ari Haaranen

erityisvastuiden miettiminen yhdessä on vastuullista tieteellisten kirjastojen kokoelmatyötä, joka mahdollistaa tutkimuksen teon tulevaisuudessakin.”

Mitkä ovat kirjastotyössä ja osaamisessa sellaisia asioita, jotka ovat pysyneet kaiken muutoksen keskellä? Mitä kannattaa opiskella, jos työ tieteellisessä kirjastossa kiinnostaa?

”Perusosaaminen eli hyvä ja mielellään syvä yleissivistys ja osaaminen erityyppisistä aineistoista on ja tulee olemaan vahva pohja alallamme. Kirjastosta etsitään tietoa ja yliopistossa erityisesti tietoa asiantuntijaksi oppimiseen ja tutkimuksen tekemiseen. Kaikki taidot ja osaaminen, jotka auttavat siinä, tukevat menestyksellistä tekemistä.”

”Muuten kirjastotehtävien ja kirjastotyön luonne on kirjavoitunut ja todennäköisesti jatkaa monipuolistumistaan. Kirjastoissa on jo nyt hyvin monenlaisia tehtäviä. Itse suosittelen miettimään omia vahvuuksiaan ja kiinnostuksenkohteitaan ja kehittämään niitä. Sen lisäksi kannattaa miettiä mitä tukevaa tai erityisosaamista itseä kiinnostavat tehtävät vaativat. Itselleni on ollut suurta hyötyä siitä, että minut on

opetettu kirjoittamaan kymmensormijärjestelmällä ja tekemään tilinpäätös.”

Onko koronapandemian aika opettanut sinulle, tiedeyhteisölle tai yhteiskunnalle jotakin uutta kirjastojen merkityksestä?

”Näyttää kärjistettynä siltä, että yliopisto toimii ihan hyvin, kunhan vain tietotekniset palvelut ja kirjaston koekolmat ovat käytettävissä. Omassa yliopistossa suurin opetus oli taas se, että kirjasto fyysisenä tilana on erittäin tärkeä sekä opiskelijoille että tutkijoille. Kirjasto näyttää edelleen olevan yliopiston sydän.”

”Tärkein oppi minulle oli kuitenkin se, että tieteellinen tieto ei ole vieläkään avointa ja kaikkien tarvitsevien käytössä. Jopa paikallisesti Kuopiossa olin auttamassa terveydenhuollon ammattilaisia, jotka tarvitsivat kiireesti elintärkeää tietoa koronan alkuvaiheessa. Sama haaste oli globaalisti usealla toimijalla. Uusin tutkittu tieto oli ja on korostetusti valtaa, ja elintärkeää koko ihmiskunnalle.”

Pizzapäivä Kuopion kampuskirjastossa kesällä 2019. Kuva: Jari Tiihonen.

”Suomessa ei näytä olevan selkeää kriisiajan tietohuollon toimintasuunnitelmaa. Sen tarve korostuu maailmassa, jossa kriisit ja tietotekniikan kautta tapahtuva keskittyminen järkyttävät jatkossakin säännöllisin väliajoin lintukotoamme. Avoin julkaiseminen ja avoin tiede voivat itse asiassa synnyttää tähän liittyen uusia haasteita: kuka varmistaa avatun tiedon käytettävyyden, säilyvyyden ja saatavuuden kriisien aikana?”

Sinulla on kaksi tohtorintutkintoa ja sinut tunnetaan myös muusikkona. Miten johtajan aika on riittänyt kaikkeen?

”Johtajana olemisen suurin opetus on, että johtajan aika ei riitä mihinkään. Niinpä sitä on opittava johtamaan ja hallitsemaan. Oma tapani on kellottaa, aikatauluttaa, priorisoida, tehdä listoja ja asettaa tavoitteita aikatauluineen.”

”Tämä on vaatinut myös itsetunteuksen kehittämistä. Siinä työkaluni on ollut erityisesti päiväkirjat: niiden avulla olen oppinut, mitä minä pystyn tekemään ja missä huijaan itseäni. Ja sen lisäksi pitää vain hyväksyä se, että pöydälle tulee listojen ulkopuolta koko ajan asioita, jotka vain on hoidettava.”

”Opiskelu ja itseni kehittäminen on asia, josta pidän eniten, siten väitöskirjojen tekeminen on ollut itse asiassa mukavaa. Akateemisessa työpaikassa akateemiset meriitit ovat myös hel-

pottaneet toimimista. Tutkimuksesta ja opettamisesta ei voi oikein uskottavasti puhua yliopistossa, jos siitä ei ole aitoa kokemusta. Lisäksi olen edelleen sitä mieltä, että alamme on professio, ja että meillä kaikilla on velvollisuus tieteellisen näyttöön perustuen kehittää kirjasto- ja tietopalvelualaa.”

”Jälkikäteen olen huomannut myös sen, että eri vuosikymmeninä tapahtunut tutkintotavoitteinen opiskelu on pitänyt minut myös hyvin kiinni opiskelijan arjessa. En ole vahingossakaan kuvitellut, että 1980-luvun opeilla pärjäisi nykyisessä yhteiskunnassa ja yliopistossa, kun olen havainnut omassa opiskelussani, että niillä vain ei pärjää. Se on opettanut myös armollisuuteen opiskelijoiden maailmaa kohtaa: heille asetetut tavoitteet ja osaamisvaatimukset ovat todella kovat. Kirjastojen tulisikin tehdä kaikkensa auttaakseen opiskelijoita sosiaalistumaan kunkin hetken tapaan tehdä ja käyttää tutkimuksen tuloksia.”

”Luovaa tekemistä olen harrastanut myös niin kauan kuin muistan ja muusikon ammatillinen ura oli yksi nuoruuden haaveistani. Kun ikää karttui, huomasin, että harrastuksena en kehity niin hyväksi, kuin pystyn. Niinpä minulla on sisäinen palo tehdä itsestäni parempi muusikko ja kuvataiteilija enkä aio kirjoittamisestakaan luopua, joten eläköitymisen tulkitseen siirtymisenä ikuiselle apurahalle.”

Kirjoittaja

TUULEVI OVASKA
Itä-Suomen yliopisto
tuulevi.ovaska@uef.fi

Oppia Tampereelta – Katsaus informaatiotutkimuksen opetukseen Tampereen yliopistossa

Kirjastoalan opiskelijoista valtaosa suuntaa yhä kohti yleisiä kirjastoja, mutta opetus tukee myös tiedekirjastoihin ja tietointensiivisiin yrityksiin suuntaavia. Tässä artikkelissa tarkastellaan Tampereen yliopiston informaatiotutkimuksen opetusta tieteellisten kirjastojen näkökulmasta. Teemoina ovat ajankohtainen kirjastotutkimus, informaatiotutkimuksen opetussisällöt, opiskelijoiden urasuunnitelmat ja yhteistyö opetuksen kehittämisessä. Haastateltavana on professori Tuomas Harviainen.

Polku kirjastoon voi kulkea monia eri reittejä, ja myös tieteellisten kirjastojen ja erikoiskirjastojen palveluista vastaa taustaltaan monipuolinen joukko. Varsinaista kirjastoalaan erikoistunutta koulutusta tarjotaan Tampereen ja Oulun yliopistoissa, Åbo Akademiassa ja Seinäjoen ammattikorkeakoulussa.

Tässä artikkelissa Tampereen yliopiston informaatiotutkimuksen professori Tuomas Harviainen kertoo alan opetuksesta Tampereella, ja erityisesti tieteellisten kirjastojen näkökulmasta. Harviaisen professuuri Tampereella liittyy tietokäytäntöihin, omat vastuuhenkilöt on tiedonhaussa, asiakirjahallinnassa ja tiedonhallinnassa.

Haastattelu toteutettiin toukokuussa 2021, ja siihen osallistui myös Suomen tieteellisen kirjastoseuran (STKS) puheenjohtaja Päivi Kaiponen, joka työskentelee palvelujohtajana Helsingin yliopiston kirjastossa.

Kirjastoalan ajankohtaisesta tutkimuksesta

Koska lähtökohtana ovat tieteelliset kirjastot, on sopivaa lähteä liikkeelle

Tampereen yliopistossa tehtävästä kirjastoalan tutkimuksesta.

”Tällä hetkellä henkilöiden tutkimusintressit liittyvät rajallisesti tieteellisiin kirjastoihin. Lähimpänä on avointa tiedettä ja avointa julkaisemista käsittelevä tutkimus. Tiedonhaun puolella tehdään tutkimusta, joka käsittelee historioitsijoiden tiedonhakuja ja suhdetta aineistoihin. Se edustaa ja kehittää osaamista, jota myös tieteellisten kirjastojen työntekijät tarvitsevat tukiessaan tutkijoiden työtä. Meillä on myös jonkin verran väitöskirjatutkijoita, jotka tekevät töitä oppimisteknologioiden ja informaatiolukutaitoa käsittelevien interventioiden äärellä”, Harviainen sanoo.

”Omat työni ovat kauimpana, koska teen organisaatio- ja bisnesinformatiikan ääressä hommia. Tutkin koneoppimisen käyttöä pimeän verkon huumefoorumien sisällönanalyyysissä ja jonkun verran suomalaisten pelialan yritysten tiedonjakamista. Sitten ohjaan kirjastohistoriaan ja kirjastojen käytäntöihin liittyviä väitöskirjoja. Meillä on nuorempia tutkijoi-

ta, joiden työt tulevat lähelle tieteellisten kirjastojen kenttää.”

Harviaisen ohjauksessa on yksi open access -teemaa Lähi-idässä tutkiva väitöskirjatutkija, joka päätyönään johtaa House of Wisdomin kirjastopalveluita Arabiemiirikunnissa. Harviainen on myös itse tutkinut saalistajajulkaisuja.

Avoimesta tieteestä on useampia-kin graduja tekeillä, ja Harviainen itse on ohjaamassa muun muassa gradua, joka käsittelee ammattikorkeakoulukirjastojen työnkuvan muutosta viime vuosikymmeninä.

Informaatiotutkimuksen opetuksessa neljä pääteemaa

Informaatiotutkimuksen opetuksen perussisällöt määritellään kolmen vuoden sykleissä. Nykyinen kolmevuotiskausi lyötiin lukkoon helmikuussa, joten seuraavan kerran asiaa tarkastellaan laajemmin 2024. Suunnittelun ytimessä ovat ”profiiliblokkit” eli suositusopintopolut, joita ovat tällä hetkellä: (1) digitaaliset informaatioympäristöt, (2) lukeminen ja lukutaidot, (3) tiedon- ja asiakirjahallinta, ja (4) tietopalvelut.

”Näiden taustalla on, uskaltaisin sanoa jopa kirjastolainen ideologia, että tietentyypiset osaamiset kuuluvat informaatiotutkimukseen. Monissa näkyy usein jopa voimakkaammin se, millaisia taitoja tieteellisessä kirjastotyössä oletetaan tarvittavan kuin mitä tarvitaan yleisellä puolella, joissa niistä on myös hyötyä. Erityisesti tiedonhankinnan tai

tiedonhaun taidot, tutkimusprosessin tukemisen kyky ja tämäntyyppiset asiat näkyvät opetuksessa. Tietopalvelut tulevat lähimmäksi niitä taitoja, joiden voi olettaa palvelevan erityisesti tieteellisissä kirjastoissa työskenteleviä – mutta kasvavissa määrin myös niitä, jotka haluavat yleiselle puolelle pedagogisiksi informaatioiksi.”

Informaatiotutkimus on ollut vuodesta 2017 lähtien osa viestinnän monitieteellistä ohjelmaa, ja peruspinnossa tarjotaan monenlaisia opetus sisältöjä, kuten mediatutkimusta ja journalistiikkaa.

”Meillä on yleisiä, enemmän viestinnän kentälle kuuluvia opintoja aika paljon enemmän kuin ennen. Sen takia joudumme opettamaan tiettyjä asioita tiiviisti kandivaiheessa. Maisterivaiheessa voi lähteä enemmän erikoistumaan.”

Rajallisia opetusresursseja pyritään paikkaamaan kirjapaketeilla.

”Suosituille kursseille, kuten kirjastohistorialle, tiedonhankinnan klassisille teorioille tai internetin historialle, on kysyntää, ja otan niitä ympäri vuoden tentteinä ja esseinä vastaan.”

Suuri osa opiskelijoista tähtää yleisiin kirjastoihin

Informaatiotutkimuksen opiskelijoista valtaosa suuntautuu tieteellisten kirjastojen sijasta yleisiin kirjastoihin, mikä on luontevaa jo pelkästään työmahdollisuuksia katsomalla: vuonna 2020 tieteelliset kirjastopalvelut pyörivät

Professori Tuomas Harviainen opetuksen kehittämisessä tehdään yhteistyötä muiden korkeakoulujen kanssa, ja myös yhteistyö STKS:n olisi luontevaa.

Kuva:
Ritva Savonsaari

93 toimipisteessä (lisäksi erikoiskirjastot) 903 henkilötyövuoden voimin, yleiset kirjastot 719 pää- ja sivukirjastossa 3810 htv:n voimin. Harviainen talven graduryhmässäkin 15 opiskelijaa 19:stä ilmoitti hakeutuvansa yleisiin kirjastoihin.

”Tosiasia on se, että hyvin monilla on urasuunnitelmana yleisessä kirjastossa työskenteleminen. Se näkyy opetuksen painotuksissa. Projektiopinnossa ja harjoitustöissä näkee kuitenkin niitä, joilla on kiinnostusta korkeakoulupuolelle tai tietointensivisiin yrityksiin, ja olemme pyrkineet tukemaan myös heitä”, Harviainen sanoo.

Informaatiotutkimuksen opinnot ovat yksi palanen osaamisen muodostumisessa. Päivi Kaiponen huomauttaa, että korkeakoulukirjastoissa myös esimerkiksi tieteenalaosaamiselle on kysyntää.

”Sellaisista informaattikon tai tietoasiantuntijan tehtäviin tulevista hakijoista, joilla on luonnontieteellisen alan pohjakoulutus, on pulaa. Heistä ollaan kirjastoissa hyvin kiinnostuneita, ja se on vakioaihe, kun tavataan muiden kirjastonjohtajien kesken. Hakijoiden joukossa on paljon kirjallisuutta ja kulttuuriaineita lukeneita, mutta ei aina sellaisia, joita etsitään”, Kaiponen toteaa.

”Muistan Turun työvuosiltani saman ongelman: luonnontieteiden kirjastoon oli paljon vaikeampaa löytää soveltuvaa henkilöstöä. Ja niitä, joilla on koodaritausta ja kirjastoalan opin-

not, olisi tosi kiva saada, mutta heidät viedään ihan muihin töihin. Tämä on yksi syy, miksi meilläkin on algoritmista tiedonhakua, verkkosivujen suunnittelua ja koodausta osana opetusohjelmaa. Niitä taitoja tarvitaan edes jollain tasolla. Informaatioarkkitehtuurin kysyntä näyttää kasvavan koko ajan kentällä”, tieteellisessä kirjastossa kymmenen vuotta työskennellyt Harviainen sanoo.

Tieteellisten kirjastojen painotuksia opetuksessa

Tieteenalaan liittyvä osaamistarve kertoo jo siitä, että kysymys informaatiotutkimuksen opetustarjonnan ja tieteellisten kirjastojen osaamiskysynnän välillä ei ole suoraviivainen.

”Näen, että oikealla tavalla orientoitunut opiskelija, jolla on kiinnostus tehdä myös gradunsa tieteellisiin kirjastoihin liittyen, pystyy hyvin soveltamaan informaatiotutkimuksen opetuksen tarjoamia kompetensseja tieteelliseen kirjastotyöhön”, Harviainen toteaa.

Tieteellisissä kirjastoissa viime vuosina tapahtuneet muutokset, erityisesti tutkimuspalveluissa ja avoimessa tieteesä, heijastuvat myös informaatiotutkimuksen opetustarjontaan jollain aikavälillä.

”Avoin julkaiseminen ja avoin tiede ovat asioita, joihin mielellämme satsaisimme tulevaisuudessa, jos se olisi mahdollista. Pyrkimys on, että viiden vuoden sisällä voisimme tarjo-

ta enemmän osaamista ja sisältöjä, jotka hyödyttäisivät mainituissa asioissa, kuten tieteellisen julkaisemisen tuessa ja tutkimusaineistojen hallinnan suunnittelussa. Näissä voitaisiin tarjota enemmän opetusta”, Harviainen sanoo.

Päivi Kaiposen mukaan esimerkiksi datanhallinnan osaaminen on vahva nykytrendi ja teema, jota olisi tärkeää katsoa eri näkökulmista.

”Datanhallinta on uusi alue, joka on tullut tieteellisille kirjastoille, eli toimimme siinä tutkijoiden tukena. Tutkijat ovat tottuneet tekemään tutkimussuunnitelmia, usein heillä voi olla kevyellä tasolla tietämys, mitä digitaalisten aineistojen hallinnassa tulisi ottaa huomioon muun muassa tietosuojan näkökulmasta”, Kaiponen sanoo.

”Meillä on maisteriopinnoissa osana graduseminaaria kirjaston pitämä datanhallintakoulutus, joka on ollut erittäin korkeatasoinen. Se on vain yhden päivän koulutus, mutta se jää selkeästi opiskelijoille mieleen. Koulutuksessa alleviivaamme sitä, että nämä

ovat asioita, joita joudutte työssänne tavalla tai toisella opettamaan muille. Että tämä ei ole vain gradua varten, vaan ensimmäinen askel tälle kentälle”, Harviainen sanoo.

Harviaisen mukaan opetustarjonnan kehittämisessä tärkeitä on myös yhteistyö muiden korkeakoulujen kanssa.

”Esimerkiksi niille opiskelijoille, jotka haluavat tieteellisiin kirjastoihin, olisi hyvä saada jonkin verran informaatio-oikeuden opintoja, ja tällä hetkellä Itä-Suomen yliopisto on johtava taho, jossa tämäntyyppisiä asioita on.”

Kohti tiiviimpää yhteistyötä – myös STKS:n kanssa?

Konkreettinen tapa tuoda työelämän näkökulmaa opetukseen ovat harjoittelujaksot, ja harjoittelijoita päätyy vuosittain myös tieteellisiin kirjastoihin. Toinen tuttu tapa liittyy opinnäytteen aiheisiin, ja Harviaisen mukaan esimerkiksi Kansalliskirjasto ja Tampereen yliopiston kirjasto tarjoavat kiitettävästi aiheita opiskelijoille.

Kuva: Jonne Renvall / Tampereen yliopisto

Kolmas konkreettinen tapa työelämänäkökulman esiintuomiseksi ovat vierailuluennot. Vierailevien luennoitsijoiden kautta tieteelliset kirjastot voisivat tulla nykyistä näkyvämmiin osaksi kursseja ja informaatiotutkimuksen opetusta. Harviainen kannattaa ajatusta ja huomauttaa, että yhteistyötä korkeakoulukirjastojen ja Kansalliskirjaston kanssa tehdään aika ajoin. Yleisten kirjastojen puolella yhteistyöllä on jo selkeät rakenteet.

”Tampereen kaupunginkirjaston ja Pirkanmaan alueellisen kehittämisen kirjastotoiminnan kanssa meillä on säännölliset palaverit. Sieltä meille tulee myös muun muassa graduaiheitoiveita, mikä on mahdollistanut kiinnostuneiden opiskelijoiden ohjaamisen sopiviin suuntiin.”

Myös STKS voisi tarjota opiskelijoille koulutusmahdollisuuksia, arvioi Päivi Kaiponen.

”STKS:n koulutukset voivat sopia tähän saumaan, koska kyse on ammatillisesta täydennyskoulutuksesta. Opiskelijat voisivat esimerkiksi osallistua järjestämäämme verkkokoulutukseen sopiviin sisältöihin liittyen. Mietin juridiikka-ryhmäämme, joka järjestää säännöllisesti koulutuksia. Siellä ainakin voisi olla sopivia sisältöjä ja mielenkiintoista osallistua”, Kaiponen pohtii.

”Ihmisillä olisi kuitenkin hyvä olla jonkin verran käytännön työkokemusta tiedekirjastoista. Koulutuksiin hyppäminen voi olla haastavaa, jos kyseessä on vaikka stereotyyppinen kotimaisen

kirjallisuuden maisteri, joka tekee kirjastoalan opintoja päästäkseen ammattiin”, Harviainen toteaa.

”Kirjallisuudenopiskelijakin varmasti hyötyisi myös meidän koulutuksesta. Hän pystyisi asettamaan ajattelutavan siihen, mitä tiedekirjastoissa oikeasti tehdään. Usein on liikkeellä vääriä käsityksiä siitä, mitä tieteellisen kirjaston työ tänä päivänä on”, Kaiponen sanoo.

Harviaisen mukaan koulutuksia ja muuta yhteistyötä kannattaisi miettiä yhdessä Oulun yliopiston ja Åbo Akademin informaatiotutkimuksen opetuksen sekä ammattikorkeakoulukentän kanssa.

”Koulutuksen suunnitteluvaiheessa yhteistyö näissä asioissa voisi olla hyvin hyödyllistä, erityisesti sen takia, että joudumme lyömään opetussuunnitelmamme virallisesti lukkoon keskimäärin kolmen vuoden kausille. Emme välttämättä pysty tarjoamaan joustavasti niitä asioita, jotka ovat tarpeen – edes niin että joku opettaja päättää, että lisätäänpä tällainen ohjelmaan. Mutta silloin niitä on mahdollista tehdä muuta kautta, ja voimme tarjota yhteistyön puitteissa lyhyitä täsmäkoulutuksia”, Harviainen sanoo. ❖

Kirjoittaja

JUUSO ALA-KYNYN

Helsingin yliopiston kirjasto
juuso.ala-kyyny@helsinki.fi

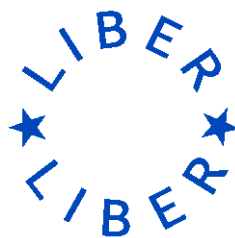
Kuva: Jonne Renvall /
Tampereen yliopisto

Marja Kuittinen, Heta Mikkonen, Tuulevi Ovaska.

Katri Rintamäki ja Tomi Rosti

LIBER-KONFERENSSI JUHLISTI VIISIKYMPPIÄÄN VERKOSSA

Kesän LIBER-konferenssi järjestettiin teemalla Kirjastot ja avoin tieto: Visiosta toteutukseen. Konferenssin keskeisiä aiheita olivat digitaalisen kirjasto ja tutkimuksen tarpeet, avoin toimintakulttuuri, avoin julkaiseminen ja avoin data. Päivät tarjosivat kiinnostavan näkymän tämän päivän tieteellisten kirjastojen ja tutkimuspalveluiden asiantuntijatyöhön.

Viideskymmenes LIBER-konferenssi järjestettiin maksuttomana verkossa 23.–25.6.2021. Juhlavuoden tapahtuman organisojana oli eurooppalaisten tutkimuskirjastojen järjestön LIBER:in (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche) lisäksi Belgradin yliopiston kirjasto.

Tapahtuma koostui monipuolisesta ohjelmasta, joka sisälsi asiantuntijapuheenvuoroja, paneelikeskusteluja, työpajoja ja teemoittaisia rinnakkaistapahtumia. Päiviin oli sisällytetty taukoja, sponsoreiden puheenvuoroja ja sosiaalista ohjelmaa, kuten live-tapahtumissakin. Juhlavuoden kunniaksi avajaistapahtumissa esitettiin entisten LIBER-puheenjohtajien videotervehdys. Konferenssin aineisto, johon tässäkin artikkelissa viitataan, on saatavilla LIBER:in verkkosivulta: <https://liberconference.eu/liber-2021-presentations-posters/>.

Digitaalinen kirjasto ja tutkimuksen tarpeet

Toma Tasovac pohti asiantuntijapuheenvuorossa klassisen kirjaston suhdetta nykyiseen kirjastomaailmaan,

jossa perinteinen teksti ja kuva eivät välttämättä muodosta pysyvää kokonaisuutta, vaan toimivat ennen kaikkea palveluina ja vuorovaikutteisina kokonaisuuksina. Digitaaliset kokoukumat nähdään enemmän tiedonlouhinnan työkaluina ja mahdollistavat digitaalisen humanistisen tutkimuksen tehokkaammin. Kirjastojen uudelleen toimintatapa voisi mahdollistaa digitaalisten aineistojen kehittymisen ja kirjastot voisivat tuottaa palveluita aineistojen rikastamiseen ja erilaisten palveluiden yhdistämiseen.

Digitalisoituminen muuttaa tutkimuksen tekotapoja ja siirtää sen pois kirjastoista, koska sisällöt eivät ole ainoastaan lehtiartikkeleita tai monografioita vaan aineisto- ja palvelukokonaisuuksia. Tutkimustyön kehittymisen rinnalle tarvitaan uudenlaisia viittaustapoja, jotka mahdollistavat hienojakoisemman ja dynaamiseen sisältöön viittaamisen, joten kirjastojen rooli on edelleen tukea tiedonhankintaa ja -hallintaa. Digitaalisten kirjastojen ja aineistojen kehittäminen lisää uudenlaisen osaamisen tarvetta, kuten tekijänoikeudellisten asioiden vaiku-

tukset digitaalisten aineistojen hyödyntämiseen ja kirjastojen mahdollisuudet tarjota digitaalisten kokoelmien sisältöjä eri käyttäjäjoukoille.

Digitaalinen ympäristö haastaa tutkimuksen vapautta. Tieteellisissä kirjastoissa on havahduttu siihen, että palveluiden hyödyntäminen onnistui aikaisemmin IP-pohjaisilla tunnistuspalveluilla, mutta nykyisin palveluntarjoajat haluavat hyödyntää kertakirjautumista tai muita kirjautumistapoja lisäpalveluita tarjotakseen. Tällöin käyttäjät ovat enenevässä määrin tunnistettavissa ja luottamuksellisuus käyttäjän ja aineiston välillä katoaa. Tällöin sensitiiviset tutkimusaiheet, aineiston käyttö ja tutkijoiden henkilöllisyys ovat helposti yhdistettävissä. Kirjastoja on perinteisesti pidetty luotettavana paikkana asioida ja edelleenkin oletetaan, että kirjasto tarjoaa luotettavan paikan myös verkkoasiointiin suojellakseen asiakkaitaan.

Dynaamisia digitaalisia kokoelmia

Dynaamisia digitaalisia kokoelmia esiteltiin kolmen esimerkkitapauksen kautta. Liisa Maria Näpärä Kansalliskirjastosta kertoi Digitaalinen avoin muisti (DAM) -hankkeesta, jossa määritellään uudelleen Kansalliskirjaston roolia tutkimustoiminnassa; edistetään tutkijoiden tietämystä digitaalisten kokoelmien sisällöstä ja niiden tekijänoikeuksista; vahvistetaan Kansalliskirjaston mahdollisuuksia tarjota kokoelmia ja tukea tutkijoille; ja kehi-

tetään tutkijoiden ja kirjastojen välistä viestintää ja yhteistyötä.

Constance Rinaldo ja Jane Smith Lontoon luonnonhistoriallisesta museosta kertoivat vuonna 2007 perustetusta Biodiversity Heritage Library (BHL) -virtuaalikirjastosta. Korona-aika toi esille virtuaalikirjaston ansiot virtuaalisen yhteistyön ja tieteen avoimuuden mahdollistamisessa. Samalla korostui tarve kehittää virtuaalikirjastoa ja sen kokoelmia edelleen yhdenvertaisesti kaikkia tiedontarvitsijoita ajatellen. Bruno Forment kertoi Gentin Orpheus-Instituutin Ton Koopman -kokoelman muuttamisesta avoimeksi, digitaaliseksi kokoelmaksi palvelemaan musiikin taiteellista tutkimusta niin Belgiassa kuin ulkomaillakin.

Posterit olivat esillä hyvissä ajoin ennen konferenssia ja esiteltiin myös suullisesti Q&A-sessiossa. Recreating Europe -hankkeen työ käsitteli tekijänoikeuslainsäädännön ja avoimuuslinjauksen vaikutuksia arkisto-, kirjasto- ja museolajien digitointikäytäntöihin. Alankomaiden kansalliskirjaston posterin aiheena oli digitaalisten historiallisten kokoelmien rikastaminen muun muassa visualisointien ja meemien avulla.

Avoimesta tieteestä kohti avointa tietoa

Eva Méndez tarkasteli laajassa esityksessään kirjastojen haasteita avoimen tiedon instituutioiden luomisessa siirryttäessä avoimesta tieteestä kohti jaettuun tietoon perus-

tuvaa tutkimusjärjestelmää vuoteen 2030 mennessä. Méndez käytti metaforana Sveitsin armeijan linkkuveitsen tyyppistä monitoimityökalua, jollaista tarvitaan avoimuuden saavuttamiseksi alati muuttuvassa ympäristössä. Kirjas-toammattilaisten tulee auttaa tutkijoita, vaikka vastauksia ei välttämättä ole aina tarjolla, sillä muutos ei tapahdu itsestään.

Tutkijoita täytyy motivoida ja kiireellisemmät muutokset liittyvät tieteelliseen viestintään (julkaisut), tutkimuksen arviointiin (vaikuttavuuskertoimet) ja meritoitumisen tapoihin (tekijänoikeus). Esimerkiksi Horizon Europen hakemusten arviointimalli kattaa koko tutkimusprosessin pelkien julkaisujen ja datan sijaan.

Méndezin mukaan suurimpia pullo-kauloja ja työkaluja niiden poistamiseen ovat (1) esteiden poistaminen ja kannustimien luominen (vaihtoehtoinen / seuraavan sukupolven metriikka, tutkimuksen tinkimättömyys, tekstin ja datan louhinta), (2) avoimen tieteen infrastruktuurin kehittäminen (esim. eurooppalaisen avoimen tieteen infrastruktuuri EOSC, European Open Science Cloud) ja (3) avoimen tieteen juurruttaminen yhteiskuntaan (mm. kansalaistiede, julkinen sitouttaminen – tietoyhteistyö yhteiskunnallisiin haasteisiin vastaamiseksi).

Tutkijoita tulisi motivoida rahan ja maineen ohella avoimen tieteen houkuttelevuudella, ja sitä on mahdollista lisätä muun muassa tekemällä avoin tiede hyvin helpoksi, tarjoamalla apua,

antamalla tunnustusta ja sallimalla tutkijoiden nauttia avoimesta tieteestä ja uskoa siihen. Koulutus on paras tapa edistää avointa tiedettä.

Postereista avoimeen tietoon kytkeytyi INOS-projektin posterit, jonka aiheena oli kansalaisten sekä korkeakoulujen henkilökunnan ja opiskelijoiden yhteistyö avoimen tiedon ja avointen innovaatioiden avulla.

Avoimen julkaisemisen haasteet tukipalveluiden perusta

Avoin julkaisemien keskustelua edelleen uusien julkaisumallien nostaessa päätään. Eräässä teemaosiossa tarkastelussa oli diamond open access -julkaisumalli, jossa kustantaja ei peri julkaisu- tai kirjoittajamaksuja kuten kultaisen tien mallissa, mutta itse julkaisu on silti välittömästi luettavissa. Itse malli on ollut olemassa jo kauan, mutta se on herättänyt viime aikoina laajempaa keskustelua julkaisukustannusten kasvaessa.

SPARC Europan tekemän tutkimuksen mukaan 41 % diamond-mallin lehdistä oli yliopistojen rahoittamia ja ylläpitämiä. Tämä tarkoittaa käytännössä, että yliopistoissa on ryhdytty tarjoamaan erilaisia tieteellisen julkaisemisen palveluita joko laajempina kustannuspalveluina, joihin sisällytetään myös toimituksellinen työ tai pelkien julkaisualustojen tarjoaminen. Molemmissa tapauksissa organisaatioiden henkilöstö voi julkaista julkaisunsa avoimesti ja ilman julkaisu- tai

kirjoittajamaksuja. Tavoitteena lanseeratuilla palveluilla on tarjota laadukkaita ja taloudellisesti kestäviä ratkaisuja tiedejulkaisemiselle.

Avoin julkaiseminen vaikuttaa julkaisujen käyttämiseen ja niiden saamaan huomioon sekä hyödyttää erityisesti niitä kohderyhmiä, joilla ei ole pääsyä maksumuurien takana oleviin aineistoihin. Eräässä teemaosiossa tarkasteltiin (1) julkaisujen yhteiskunnallista vaikuttavuutta ja sen mahdollistamia seurauksia, (2) miten avointen ja ei-avointen julkaisujen vaikuttavuus eroaa ja mikä merkitys sillä on tiedeyhteisön ulkopuolelle sekä (3) mitä työkaluja voi suositella tutkijoille heidän yhteiskunnallisen vaikuttavuutensa maksimoimiseksi. Erityisesti kiinnitettiin huomiota siihen, että tutkijoita tulee tukea yhteiskunnallisen vaikuttavuuden lisäämisessä, koska erityisesti nuorempi tutkijasukupolvi kokee yhteiskunnallisen vaikuttavuuden moraalisenä velvollisuutena.

Suuret muutokset vaativat toimintakulttuurin ja käyttäytymisen muutosta, totesi Massimo Köster, kun puhuttiin avoimen julkaisemisen haasteista. Hän on havainnut käyttäytymiseen liittyvän neljä haastetta. Ensimmäisenä on palkitsevus: tieteen palkitsevus on usein sidoksissa esimerkiksi bibliometrisiin mittareihin, ja usein korkean vaikuttavuuskertoimen julkaisut eivät ole avoimia. Toisena on ymmärryksen puute ja vaikutusten aliarviointi, eli ei nähdä niitä hyötyjä, joita tieteellisen tiedon saavutettavuudella

voidaan saada esimerkiksi huonommassa rahoitusasemassa olevien maiden tutkijoiden keskuudessa. Kolmantena nousi esiin tietämättömyys avoimen julkaisemisen mahdollisuuksista ja käytettävissä olevista vaihtoehdoista, eli erilaiset mallit ja rahoituskanavat. Viimeisenä havaintona nousi esiin epäilijöiden joukko, joka ei tunnusta avoimen julkaisemisen hyötyjä. Näiden havaintojen pohjalta voidaan tukirakenteita ohjata siten, että ongelmaakohtiin voidaan tarjota ratkaisuja.

Postereista julkaisemiseen kytkeytyvät ainakin Helsingin yliopiston kirjasto Open Access Hub, joka käsitteli muun muassa sitä, millaisia haasteita Plan S asettaa yliopistolle julkaisijana, sekä Uppsalan yliopiston kirjaston posterijulkaisusopimusten arvioinnista.

Data ja ohjelmistot

Ohjelmistojen ja datan kanssa työskentelyä käsittelevässä sessiossa hahmoteltiin kolmen esityksen voimin tutkijoiden ja kirjastojen mahdollisuuksia käyttää FAIR-tietoa ja avointa tietoa. Barbara McGillivray, Nicolas Larrousse ja Daan Broeder keskustelivat siitä, millainen rooli dataviittauksilla ja datan julkaisemisella voisi olla toisaalta tutkijoiden ja kirjastojen synergiassa ja toisaalta yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden uusien tutkimustapojen muotoilussa. Lisäksi he esittivät, miten kirjastot voisivat saada datan ja datajulkaisut helposti saataville, miten kirjaston henkilökunta voisi toimia

opiskelijoiden ja tutkijoiden koulutajana parhaiden käytäntöjen suhteen sekä miten datakokoelmat saataisiin parhaiten kuratoitua vastaamaan yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden tarpeita.

Session toisessa esityksessä Katie Wilson esitteli Curtin Open Knowledge Initiative (COKI) -hanketta, joka tutkii ja jakaa julkisesti saatavilla olevaa tietoa, analyyssejä, oivalluksia ja ohjelmistokoodia lisätäkseen ymmärrystä institutionaalisen tutkimustyön tuloksellisuudesta ja edistymisestä kohti avoimen osaamisen instituutioita. Projektin esittelyn lisäksi kerrottiin erityisesti siitä, miten yhteistyö kirjastojen kanssa voi parantaa institutionaalista ymmärrystä avoimen tutkimuksen tuotannosta, suorituskyvystä ja vaihtoehtoista avoimen tietämyksen oppilaitosten toteuttamiseksi.

Kolmannessa esityksessä Neil Philippe Chue Hong käsitteli ohjelmistojen merkityksen tunnistamista sekä sitä, miten kirjastot voisivat auttaa tutkijoita ohjelmistoviittausten omaksumisessa. Esillä oli ajatus, kuinka tutkimuskirjastot voisivat tehdä yhteistyötä oman talon ohjelmistotuotannon ja tietojenkäsittelyn tutkimusryhmiensä kanssa ja näin tarjota nykyistä laajempaa tukea avoimelle tutkimukselle,

FAIR-tutkimukselle, toistettavuudelle sekä ohjelmistojen säilymiselle.

Tanskan kuninkaallisen kirjaston posteriaiheena olivat avoimen datan mahdollisuudet ja etenkin tekniset haasteet, kun digitaaliseen aineistoon kuuluu muun muassa yli 35 miljoonaa sanomalehtisivua vuodesta 1666 alkaen, radio- ja tv-lähetyksiä 80-luvun puolivälistä lähtien, 790 teratavua Tanskan Internet-arkistoa, 5,2 miljoonaa ilmavalokuvaa sekä tietenkin kirjoja, karttoja, käsikirjoituksia, nuotteja ja piirustuksia.

Lopuksi

Seuraava LIBER-konferenssi järjestetään Odensessa 6.-8. 7. 2022. Sinne olisi mukava päästä kohtaamaan kollegoita eri maista ja kirjastoista. Virtuaalisiin konferensseihin on helppoa ja edullista osallistua, joten niistä voi yrittää poimia vain itselle relevantit esitykset ja organisaatio voi tarjota osallistumismahdollisuuden monelle työntekijälle. Virtuaalikonferenssit voivat olla ajatuksia herättäviä siinä missä perinteisetkin konferenssit, mutta eivät kuitenkaan anna juurikaan mahdollisuuksia sattunaisiin kohtaamisiin, vie mukanaan konferenssitunnelmaan tai luo vastavaa kokonaiskuvaa kuin osallistuminen paikan päällä. ❖

Kirjoittajat:

MARJA KUITTINEN

Itä-Suomen yliopiston kirjasto
marja.kuittinen@uef.fi

HETA MIKKONEN

Itä-Suomen yliopiston kirjasto
heta.mikkonen@uef.fi

TUULEVI OVASKA

Itä-Suomen yliopiston kirjasto
tuulevi.ovaska@uef.fi

KATRI RINTAMÄKI

Itä-Suomen yliopiston kirjasto
katri.rintamaki@uef.fi

TOMI ROSTI

Itä-Suomen yliopiston kirjasto
tomi.rosti@uef.fi

Eurooppalaiset yliopistoverkostot tarjoavat uusia mahdollisuuksia kirjastojen kehittämiseen

Eurooppalainen yhteistyö yliopistojen ja kirjastojen välillä kehitty nopeasti. Komission tavoitteena on rakentaa alhaalta ylöspäin suuntautuvia yliopistoverkostoja, jotka lisäävät innovaatioita ja rajat ylittävää yhteistyötä. Itä-Suomen yliopiston (UEF) kirjasto lähti mukaan yliopistoliittouma YUFEn yhteistyöhön rakentamalla avoimen tieteen verkkokurssin eurooppalaiselle virtuaalikampukselle. UEF:n kokemukset olivat positiivisia: Pioneereille on saatavilla hyvin rahoitusta hanke- ja kehittämistoimintaan ja kirjastojen kannattaakin olla aktiivisia integroitumisessa eurooppalaisiin käytänteisiin.

Eurooppalaisella korkeakoulujen yhteistyöllä on pitkät perinteet. EU:n myötä yhteistyö on tiivistynyt. Vuonna 1999 aloitettu Bolognan prosessi käynnisti valmistelun, jolla pyrittiin harmonisoimaan korkeakoulujen tutkintorakenteet. Vuonna 2010 otettiin seuraava askel korkeakoulujen yhteistyössä, kun perustettiin Eurooppalainen korkeakoulualue (EHEA). Tutkimuksessa vastaava rakenne on Eurooppalainen tutkimusalue (ERA). Komission päämääränä on, että vuoteen 2025 mennessä rajat eivät olisi enää esteinä opiskelulle toisessa jäsenmaassa.

Komissio työskentelee parhailaan yhdessä jäsenvaltioiden ja niiden korkeakoulutoimijoiden kanssa Eurooppa-yliopistojen kehittämiseksi. Tavoitteena on, että Eurooppa-yliopistot muodostaisivat alhaalta ylöspäin suuntautuvia yliopistoverkostoja. Verkostojen tarkoituksena on tehostaa rajat ylittävää yhteistyötä. Samalla ne edistävät laadukkaiden innovaatioiden

syntyä, lisääisivät opiskelijoiden ja opettajien liikkuvuutta sekä tukisivat eurooppalaisten kielten oppimista.

Suomalaiset korkeakoulut ja niiden kirjastot ovat toimineet erilaisissa verkostoissa myös Euroopassa, tärkeimpänä kattojärjestönä LIBER, eurooppalaisten tutkimuskirjastojen järjestö. EU:n myötä myös kirjastojen välinen yhteistyö on lisääntynyt ja siinä on auttanut korkeakoulujen henkilöstön liikkuvuutta tukeneet rahoitukset. Nyt alkaa aktivoitua edellä mainittujen yliopistoverkostojen luominen.

Itä-Suomen yliopisto mukana YUFEssa

Young Universities for the Future of Europe (YUFE, <https://yufe.eu/>) on yksi 41 eurooppalaisesta yliopistoliittoumasta, joille Euroopan komissio on myöntänyt rahoitusta Eurooppa-yliopistomallin kehittämiseen ja toteuttamiseen. Eurooppa-yliopistoaloite on yksi lippulaivahankkeista eurooppa-

laisen koulutusalueen rakentamiseksi vuoteen 2025 mennessä. Erasmus+ ja Horisontti 2020 -rahoitusten avulla pilottiyliopistoliittoumat kehittävät eurooppalaisen korkeakoulutuksen laatua, osallistavuutta, digitalisaatiota ja houkuttelevuutta.

Itä-Suomen yliopisto (UEF) on yksi YUFE-liittouman kymmenestä yhteistyöyliopistosta. YUFE-verkosta koordinoi Maastrichtin yliopisto Hollannista. Itä-Suomen ja Maastrichtin yliopistojen lisäksi mukana ovat Antwerpenin yliopisto Belgiasta, Bremenin yliopisto Saksasta, Essexin yliopisto Isosta-Britanniasta, Kyproksen yliopisto, Nicolaus Copernicus -yliopisto Puolasta, Rijekan yliopisto Kroatiaista, Carlos III Madrid -yliopisto Espanjasta ja Romanian Tor Vergata -yliopisto Italiasta sekä ei-akateemisina yhteistyökumppaneina koulutuksen arviointipalveluja tarjoava Educational Testing Service, eurooppalaisten yrittäjien liitto European Entrepreneurs CEA-PME, turva- ja paikanhakijoiden koulutusta edistävä Kiron Open Higher Education for Refugees sekä henkilöstöpalveluyritys Adecco Group.

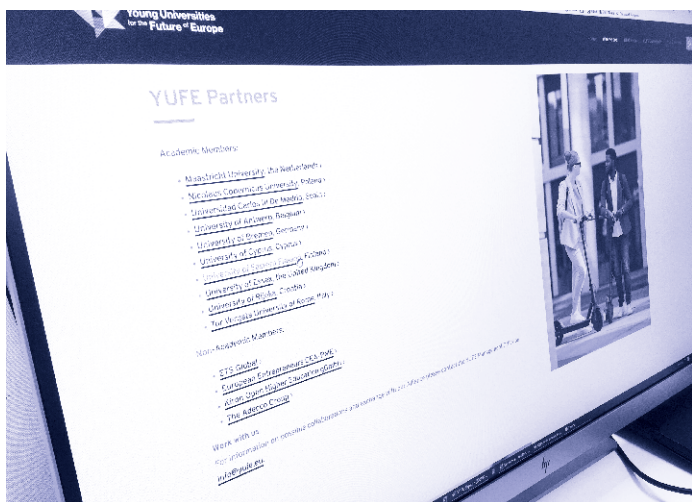
Yhteistyötä kahdeksassa teemapaketissa

YUFE avaa yliopistojen opiskelijoille ja henkilöstölle uusia mahdollisuuksia kansainvälistymiseen mm. henkilövaihtojen ja virtuaalikurssien kautta, mutta myös tiiviimpää yhteistyötä tutkimus- ja innovaatiotoiminnassa ja laatu-työssä sekä yhteysien vahvistamista ympäröiviin alueisiin. YUFE-liittouman työ jakautuu kahdeksaan työpakettiin:

projektinhallinta; laatu-työ; opiskelija-liikkuvuus; henkilöstöliikkuvuus; innovaatiotoiminta ja yrittäjäyys; YUFE kaupungeissamme; diversiteetti ja inklusiivisuus; sekä kestävä kehitys ja diseminaatio.

Itä-Suomen yliopisto vastaa YUFE kaupungeissamme -työpaketista, joka pyrkii lisäämään vuorovaikutusta kampuskaupunkien kanssa. Lisäksi Itä-Suomen yliopisto on osavastuussa laatu-työhön liittyvästä työpaketista ja toimii aktiivisesti kaikissa YUFEN työpaketeissa. Eri työpakettien alla toimii teemoittain jaoteltuja työryhmiä, mm. kirjastotyöryhmä, jossa myös Itä-Suomen yliopiston kirjastolla on edustus.

Marraskuussa 2021 julkaistiin YUFE-virtuaalikampus, jonka kautta yliopistoliittouman opiskelijat voivat ilmoittautua muiden YUFE-yliopistojen kurseille. YUFEN muille sidosryhmille ja toiminta-alueille on tulossa omat portaalinsa. Monikielisyys toimii perustana monimuotoiselle ja yhdenäiselle eurooppalaiselle yliopistolle.

YUFE Open Programme -opintojen pääasiainen opetuskieli on englanti. Lukuvuonna 2021–2022 YUFEN yli 400 yliopistokurssista yli 65 kurssin opetuskieli on kuitenkin muu kuin englanti. Lisäksi YUFE tarjoaa yli 60 kielikurssia.

YUFE-yliopistojen henkilöstölle YUFEN tavoitteena on luoda mahdollisuuksia oppimiseen, matkustamiseen, työskentelyyn ja urakehitykseen, mm. tarjoamalla kielikursseja, hen-

liopiston kirjaston koordinoimana. Kirjastotyöryhmä selvittää YUFEN opiskelijoille ja henkilökunnalle tarjottavia kirjastopalveluita ja kirjastojen välistä yhteistyömahdollisuuksia. Monet YUFE-yliopistoliittoumalle keskeiset kirjastopalvelut ovat jo olemassa olevia, perinteisiä kirjastopalveluja:

- pääsy kunkin yliopiston kirjastoluetteloon vapaasti verkossa
- kaukopalvelu
- e-aineistojen käyttömahdollisuus (yliopiston paikalliskäyttäjänä tai opiskelija/henkilökuntastatuksen perusteella)
- yliopistojen julkaisuarkistojen hyödyntäminen
- yliopiston arkisto- ja kulttuuriperintökokoelmien saatavuus
- scan-on-demand-palvelu esim. yliopiston arkistokokoelmien aineistoista.

Erityisen kiinnostava on Antwerpenin yliopiston kirjaston esittämä agenda YUFE-kirjastojen välisestä koulutusyhteistyöstä. Koulutusyhteistyömahdollisuuksia olisivat kirjastojen väliset henkilökuntavaihdot, kirjastojen tuottamien informaatio- ja medialukutaidon verkkokurssien vaihtaminen ja kirjastojen henkilöstön kouluttamisen parhaiden käytäntöjen jakaminen.

Parhaiden käytäntöjen jakaminen on tärkeää siksi, että vaikka monissa maissa kirjastokoulutusta annetaan yliopistoissa kandidaatti-, maisteri- ja tohtoritutkinnonkin tasolla, niin esimerkiksi Alankomaissa ja Belgian Flanderissa kirjastoalan koulutusta ei enää

kilöstökoulutuksia, henkilöstö- ja opettajavaihtoja, työn havainnointia, harjoitteluja, mentorointia, tutkimusprojekteja ja tieteellistä yhteistyötä joko fyysisinä tai virtuaalisina vierailuina kaikissa YUFE-yliopistoissa. YUFE Academy -luennot, työpajat ja kielikurssit ovat jo avoimia sekä YUFE-yliopistojen opiskelijoille että henkilökunnalle.

YUFE-kirjastojen yhteistyö

YUFEN kirjastotyöryhmä aloitti toimintansa toukokuussa 2021 Antwerpenin

anneta korkeakouluissa. Näissä maisa kirjastoihin rekrytoitu henkilöstö koulutetaan työssäoppimisen kautta kirjastojen omassa ohjauksessa. Kirjastoala myös kehitty nopeasti: myös osaamisen päivittämiseen ja ajan tasalla pysymiseen ammattiyhteisön sisäinen vertaisoppiminen on tehokas keino.

Kirjasto YUFEn opetustoiminnassa

Itä-Suomen yliopisto tarjosi eurooppalaisella virtuaalikampuksella jo lukuvuonna 2020–2021 yhteensä kolmetoista verkko-opintojaksoa. Näistä yksi on Itä-Suomen yliopiston kirjaston toteuttama kahden opintopisteen laajuinen, jatko-opiskelijoille suunnattu *Basics of Open and Responsible Science: Open Access Publishing and Research Data* -verkkokurssi. Opintojaksoa pilotoitiin ensimmäisen kerran lukuvuonna 2020–2021 ja opintojakso järjestetään taas kuluvana lukuvuonna 2021–2022.

Itä-Suomen yliopiston kirjasto vastaa opetuksen toteuttamisesta, mutta oppimateriaali tuotettiin yhdessä yliopiston muiden asiantuntijoiden, kuten tietosuojavastaavan ja tutkimusetiikan erityisosaajien, kanssa. Jo tämä yhteistyö osoitti, että avoin tiede ei ole vain kirjaston asia, vaan koskettaa tavalla tai toisella useita eri alojen asiantuntijoita, tutkijoiden lisäksi tietenkin. Opintojakson oppimateriaali on avoimesti kaikkien hyödynnettävissä, joten avoimen tieteen perusteisiin voivat perehtyä kaikki aiheesta kiinnostuneet.

Pilotointivaiheessa keväällä 2021 opintojakso oli mahdollista suorittaa itsenäisesti omaan tahtiin opiskellen, ja näin toteutamme opintojakson jatkossakin. Opintojakson suoritti 59 Itä-Suomen yliopiston ja neljä YUFE-verkoston jatko-opiskelijaa. Erityisesti YUFE-opiskelijoiden sitoutuminen opintojakson suorittamiseen oli ilo havaita ja kannustaa jatkamaan yhteistyötä. Vaikka opintojakso suoritettiin verkossa itsenäisesti opiskellen, oppimistehtävien myötä opiskelijoiden oli mahdollista tutustua avoimen tieteen käytäntöihin ja toimintatapoihin eri puolella maailmaa. Myös tähän YUFE-verkoston opiskelijat toivat oman mausteensa. Opettajan näkökulmasta YUFE-opiskelijoiden osallistuminen oli sujuvaa ja YUFElaiset ovat lämpimästi tervetulleita opintojaksolle myös alkavana lukuvuotena.

Kirjasto YUFEn tutkimus- ja innovaatiotoiminnassa

Vuonna 2020 YUFE-yliopisto-verkosto sai kahden miljoonan euron lisärahoituksen verkoston tutkimus- ja innovaatioulotuvuuden kehittämiseen. Verkoston YUFERING-hanke (*YUFE Transforming Research and Innovation through Europe-wide KNowledGe Transfer*) sai rahoitusta erityisesti eurooppalaisille yliopistoliittoumille suunnatusta Horisontti 2020 -ohjelman *Science with and for Society* (SwafS) -hausta. Hanke koordinoi Kyproksen yliopisto.

YUFERING-hankkeessa tavoitteena on laatia tutkimus- ja innovaatiojärjes-

telmämalli, joka tuo yhteen eurooppalaisia yliopistoja ja niiden tutkimus- ja innovaatioekosysteemejä tiedonsiirron, yhteisöjen osallistamisen ja kaikki alat, sidosryhmät ja maat kattavan yhteistoiminnan kautta. Hanke pyrkii myös edistämään YUFE-liittouman yhteisen tutkimus- ja innovaatio-ohjelman kehittämistä, yliopistojen ja yritysten välistä yhteistyötä ja avointa tiedettä.

Itä-Suomen yliopisto koordinoi YUFERING-hankkeen tutkijoiden tunnustus- ja palkitsemisjärjestelmää sekä avoimen tieteen suoritteiden arvioinnin indikaattoreita koskevia alahankkeita. Tavoitteena on kehittää tutkijoiden tunnustus- ja palkitsemisjärjestelmämalli, joka sisältää laadullisen ja avoimen tieteen suoritteiden arvioinnin kriteeristön huomioiden tutkijan ansiot erityisesti yhteiskunnallisen osallistumisen ja avoimen tieteen edistämisessä. Itä-Suomen yliopiston kirjasto osallistuu Itä-Suomen yliopiston koordinoimiin YUFERING-alahankkeisiin erityisesti avoimen tieteen kysymysten osalta, joita hankkeessa kartoitetaan mm. dokumenttianalyysin, kyselyiden ja haastattelujen kautta.

Päätäntö

UEF:in kirjaston kokemusten perusteella näyttää siltä, että eurooppalainen yhteistyö yliopistojen ja niiden kirjastojenkin välillä kehittyy nopeasti. Lisäksi pioneereille on saatavilla hyvin rahoitusta hanke- ja kehittämistoimintaan. Kirjastojen kannattaakin olla aktiivisia toimintojensa kehittämisessä ja integroimisessa eurooppalaisiin käytänteisiin. Hankeyhteistyö tarjoaa kirjastoille uusia mahdollisuuksia kansainvälistymiseen, yhteistyösuhteiden ja verkostojen luomiseen ja osaamisen kehittämiseen. Omassa yliopistossa kirjastolla on tätä kautta mahdollista kasvattaa merkitystään ja jakaa asiantuntemustaan.

Avoin tiede ja sen käytännöt tukevat hyvin sekä poliittisia linjauksia, että käytännön palveluiden kehittämistä. Avoimesti käytettävissä olevat aineistot ja avoin oppiminen ovat suuri mahdollisuus uudenlaisen eurooppalaisen verkostoituneen yliopistolaitoksen kehittämiselle. Kirjastoilla on tässä osaamisensa puolesta merkittävä rooli otettavana. 💎

Lähteet:

Basics of Open and Responsible Science: Open Access Publishing and Research Data - verkkokurssi. Itä-Suomen yliopisto. <https://blogs.uef.fi/ueflibrary-bors/> YUFE. <https://www.uef.fi/fi/yufe>

Kirjoittajat

JARMO SAARTI

Itä-Suomen yliopiston kirjasto
jarmo.saarti@uef.fi

KATRI RINTAMÄKI

Itä-Suomen yliopiston kirjasto
katri.rintamaki@uef.fi

KAISA HARTIKAINEN

Itä-Suomen yliopiston kirjasto
kaisa.hartikainen@uef.fi

Svetlana Kirichenko,

Jouni Henrik Juntumaa ja Markku Antero Laitinen

Komposiitti-indeksi – uusi väline käyttäjäkokemuksen arviointiin

Käyttäjäkokekusindeksi (I_{UX}) on kirjaston tarjoamien palvelujen käyttäjäkokemuksen arviointiin suunniteltu komposiitti- eli summaindeksi. Sen avulla käyttäjien tyytyväisyyttä arvioidaan laskemalla indeksiin valittujen muuttujien (asiakaskokemuksen osatekijät eli attribuutit) summa, joka muodostetaan asiakaskyselyvastausten ja asiantuntijoiden määrittelemien painokertoimien yhdistelmänä. Komposiitti-indeksin merkittävä hyöty on, että sen avulla pystytään arvioimaan useampien asiakaskokemukseen vaikuttavien tekijöiden yhteistä vaikutusta. Esittelemämme komposiitti-indeksi auttaa seuraamaan siihen valittujen määreiden yhteistä vaikutusta asiakaskokemukseen samalla kertaa.

Koska kirjaston käyttökokemukseen vaikuttavat monet tekijät, sitä on mahdotonta kuvata vain yhden mittarin avulla. Toisaalta usean mittarin esittäminen rinnakkain ei välttämättä anna selvää kuvaa kokonaisuudesta, eikä esim. tulosneuvotteluissa tms. tilanteessa ehkä ole mahdollisuutta perehtyä moneen mittariin samanaikaisesti. Ratkaisun saattaakin tarjota useammasta mittarista koottu komposiitti-indeksi, jonka avulla voi saada yleiskuvan kuvattavasta asiasta yhdellä vilkaisulla. Komposiitti-indeksin idea on siis laskea funktio $f: R_n \rightarrow R$, jossa n vastaa indeksiin valittujen mittareiden eli muuttujien määrää.

Koska komposiitti-indeksi koostuu useasta erillisestä indikaattorista eli

attribuutista (mittarista), niille voidaan haluttaessa antaa erilaiset painoarvot – kummalla on suurempi painoarvo esim. hakuportaalia arvioitaessa: tiedon löytyvyydellä vai käytön miellyttävyydellä? Saattaa siis olla tarpeen painottaa indeksin osatekijöitä eri tavoin.

Esittämämme komposiitti-indeksin määritelmä onkin yksinkertainen. Kullekin indeksiin valitulle mittarille määriteltiin normalisoitu painokerroin ja normalisoitu arvo eli käyttäjäkyselystä saatu normalisoitu mittaustulos, joka perustuu asiakkaan antamiin numeroihin arvoihin, joiden keskiarvot normalisoitiin minimiarvon ja vaihteluvälin avulla:

$$\text{Normalisoitu arvo} = \frac{\text{Keskiarvo} - \text{Minimiarvo}}{\text{Vaihteluväli}}$$

Toinen komposiitti-indeksin osateki- jä on käytettävien mittareiden (attribuuttien) ”prioriteetti” eli mittareiden painokertoimet, jotka määriteltiin kirjastojen johtajille ja kehittäjille vuonna 2019 järjestetyssä työpajassa ja myös ne normalisoitiin.

Normalisoidut painokertoimet (W_R) ja käyttäjäkyselystä saadut tulokset (Normalisoidut arvot) yhdistettiin komposiitti-indeksiksi lineaarisen funktion avulla eli kertomalla kunkin kysymyksen normalisoidut arvot vastaavalla normalisoidulla painoker- toimella ja laskemalla kaikki tulokset yhteen.

Tietyn attribuutin (mittarin) painotettu arvo (S_w) lasketaan kaavalla:

$$S_w = W_R \times \text{Normalisoitu arvo},$$

minkä jälkeen käyttäjäkokemusindeksi (I_{UX}) lasketaan painotettujen arvojen summana:

$$I_{UX} = \sum_{j=1}^k (S_{w_j}),$$

missä k = attribuuttien lukumäärä.

Jos komposiitti-indeksin mittarit pidetään samoina, voidaan käyttäjäkokemuksen kehittymistä seuranta aikasarjassa.

Soveltaminen käytäntöön

Kansallisista Finna-käyttäjäkyselyistä 2016–2021 saatu kattava tutkimusaineisto tarjosi erinomaisen materiaalin käyttäjäkokemusindeksin laskemiseksi ja seurannaksi aikasarjana. Valitsimme indeksin muuttujiksi Finna-kyselyn Hakupalvelun arviointi -osion kysy-

mykset (7 kpl), joissa vastaajat ottivat kantaa väittämiin annetulla numeroasteikolla.

Näiden seitsemän attribuutin painoarvot määriteltiin edellä mainitussa työpajassa. Kutakin osallistujaa pyydettiin antamaan attribuuteille painoarvot välillä 1–100. Työpajan tulosten perusteella laskimme painotusten keskiarvot ja skaalasimme ne asettamalla korkeimman keskiarvon saaneen attribuutin arvoksi 100 ja suhteutimme loput järjestyksessä vastaavasti suhteuttamalla (Taulukko 1).

Finna-kyselyyn vastanneet antoivat arvionsa esitettyihin väittämiin (Taulukko 1) asteikolla 1–5 lukuun ottamatta suosittelemattomuutta (Net Promoter Score, NPS) ja arvostamaa koskevia kysymyksiä, joiden asteikko oli 0–10.

Lopuksi skaalasimme mittareiden painoarvot ja käyttäjäkyselyn tulosten keskiarvot ja NPS:n, ja näin saimme käyttäjäkokemusindeksin (I_{UX}), joka ottaa huomioon sekä asiantuntijoit- ten määrittelemät painokertoimet, että Finnan käyttäjien kokemuksen palvelun tasosta.

Finna-kysely on tehty nykyisellä formaatilla vuodesta 2016 alkaen, joten käytettävissä on jo neljän kyselyn aikasarja (2016, 2018, 2019 ja 2021). Käyttäjäkokemuksen kokonaisuute- na todettiin kehittyneen parempaan suuntaan koko seurannan aikana. Myös käyttäjäkokemusindeksin jokaisen osatekijän todettiin parantuneen. (Kuva 1).

Käyttäjien kokemus hyöty ja kokemus tiedon paremmasta löydettävyy-

Taulukko 1. Käyttäjäkokemusindeksin attributit suhteutetun painoarvon mukaisessa järjestyksessä.

Mittari	Suhteutettu painoarvo
[Palvelu] on hyödyllinen	100.00
Löydän etsimäni [Palvelusta]	99.1
[Palvelua] on helppo käyttää	86.9
[Palvelu] säästää aikaa	81.7
Kuinka todennäköisesti asteikolla 0–10 suosittelisit [Palvelua] muille? (0 = en lainkaan todennäköisesti, 10 = erittäin todennäköisesti) (NPS)	78.4
[Palvelun] käyttö on miellyttävää	62.4
Minkä arvosanan asteikolla 0–10 antaisit [Palvelulle]? (0 = alin, 10 = korkein)	61.9

destä ovat selvästi lisääntyneet, mikä lienee osaltaan vaikuttanut siihen, että myös palvelun käyttö on koettu aiempaa miellyttävämmäksi ja siten myös valmius levittää myönteistä sanaa muille (NPS) on kasvanut.

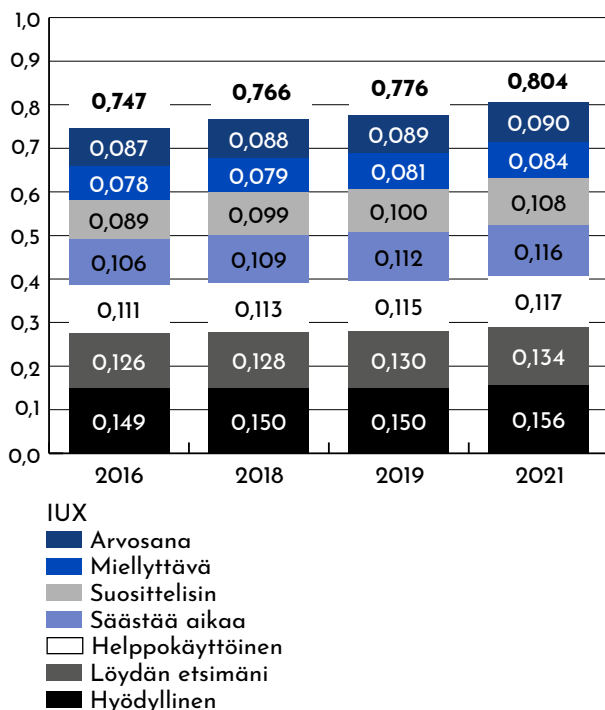
Jos komposiitti-indeksin, kuten käyttäjäkokemusindeksin, mittarit on huolellisesti valittu, yksittäisten mittarien muutokset saattavat tehdä näkyväksi kehittämistä vaativat asiakaskokemukseen vaikuttavat seikat. Aikasarjan vertailtavuuden vuoksi on luonnollisesti tarpeen pitää indeksin mittarit samoina, mutta niiden käytökelpoisuutta on syytä myös arvioida säännöllisesti.

Komposiitti-indeksin ehdoton etu on mahdollisuus osoittaa samanaikaisesti usean tekijän vaikutus kokonaisuuteen. Se on parhaimmillaan arvioitaessa tiettyä palvelua tai kirjastoa kokonaisuutena ja se soveltuu muutosten pitkän ajan seurantaan.

Uskomme, että komposiitti-indeksin idea voidaan laajentaa myös kirjaston muihin toimintoihin, kuten esim. mittaamaan eri tekijöiden yhteistä vaikutusta kirjaston panostukseen (talous, henkilökunta, tilat).

Käyttäjäkokemusindeksi esiteltiin kolmannessatoista QQML-konferenssissa (Qualitative and Quantitative Methods in Libraries) toukokuussa 2021 ja tutkimusjulkaisu on vertaisarvioitavana julkaistavaksi Open Access -julkaisussa QQML Journal. ♦

Kuva 1. Finnan käyttäjäkokemusindeksi (I_{UX}) 2016-2021. (Kaikki käyttäjäryhmät.)

Kirjoittajat

SVETLANA KIRICHENKO
Helsingin yliopisto
svetlana.kirichenko@helsinki.fi

JOUNI HENRIK JUNTUMAA
Helsingin kaupunki, Kulttuuri ja
vapaa-aika
jouni.juntumaa@hel.fi

MARKKU ANTERO LAITINEN
Kansalliskirjasto
markku.laitinen@helsinki.fi

Ari Ahlqvist, Esa-Pekka Keskitalo,
Sinikka Luokkanen ja Ari Muhonen

VTLS:STÄ VOYAGERIIN – KIRJASTOJÄRJESTELMIEN HISTORIAA

Signumin edellisessä numerossa 2/2021 ilmestyi kaksi artikkelia, jotka liittyivät Voyager-kirjastojärjestelmästä luopumiseen suomalaisissa korkeakouluissa. Kokonaiskuvaa täydentäksemme luomme vielä katsauksen kaukaisempaan historiaan, alkaen 1980-luvulta ja jatkaen 2010-luvulle. Miksi järjestelmänvaihdos kesti kymmenen vuotta? Yrityksen puutteesta ei ainakaan ollut kyse.

Yhteisten kirjastojärjestelmien kausi tieteellisissä kirjastoissa alkoi Linnea-projektissa 1988–1992, jolloin yliopistokirjastoissa ja

tarkoitettu yhden tehtävän hoitamiseen. Yhtäällä tuotettiin koneellisesti bibliografiaa, toisaalla taas hoidettiin lainausta, samalla kun asiakkaat vielä etsivät aineistoa kortistojen avulla. Järjestelmien yhteentoimivuudesta tuskin saattoi puhua¹.

VTLS:stä siirryttiin Voyageriin vuonna 2001; noihin aikoihin syntyi myös Linnea2-konsortio. Vuosina 2002–2003 käyttäjiksi ryhtyivät myös ammattikorkeakoulut omalla AMKIT-konsortionaan. Voyager oli käytössä kauan, ei suinkaan vaila mutkia matkassa. Muun muassa Linda-yhteisluettelon käyttöön saaminen kesti kauan. Suomalaisen kirjastojen arjesta paljastui ohjelmiston toimittajalle yllätyksiä – sellaisia kuin ä:n pilkut, kurssikirjojen määrä ja niiden lainauksen vilkkaus. FINMARC osoittautui myös kiperäksi pulmaksi, jota ei koskaan aivan täysin ratkaistu². Aivan käyttöönoton alussa murhetta aiheutti myös palvelinratkaisu³.

2000-luvun ensikymmenen lopulla alkoi käyttäjiä yhä enemmän vaijata tunne, että Voyager oli jäämässä ajastaan jälkeen. Yrityskauppojen jälkeen Voyager ei ollut enää järjestelmä-

eräissä erikoiskirjastoissa otettiin käyttöön vtls-järjestelmä (Virginia Tech Library System). 1980-luvun muotiana oli ”integroitu”, joka vieläkin elää kirjastojärjestelmästä käytetyssä termissä ILS, integrated library system. Kaikki kirjaston ydintoiminnot haluttiin koota samaan järjestelmään. Automaattinen tietojenkäsittely oli näet tullut kirjastoihin jo vuosia aiemmin, mutta aluksi yksi järjestelmä oli usein

Kansalliskirjaston
kehittämispäivä
vuonna 2014.

Kuva: Suvi Kukkonen.

toimittajan itsestään selvä lippulaiva. Merkittäviä uusia avauksia Voyagerin vuosia sitten syntyneen ja monilla tavoin lisäillyn ja korjailun koodipohjan perustalle ei ollut tekniseltä näkökannalta edes viisasta toivoa.

Kahden vuoden piti riittää

Voyagerin seuraajan eli uuden kirjastojärjestelmän pohtiminen alkoi elokuussa 2010 AMKIT-konsortion johtoryhmän ja Suomen yliopistokirjastojen neuvoston (SYN) työvaliokunnan yhteiskokouksessa Haaga-Helia ammattikorkeakoulussa Pasilassa⁴. Tuolloin sovittiin, että toiminnallisen vaatimusmäärittelyn tekeminen aloitetaan vuonna 2011, tavoitteeksi asetettiin hankinnan toteuttaminen vuonna 2013.

Uuden kirjastojärjestelmän kehittäminen lähti vauhtiin yhteisseminaarissa helmikuussa 2011⁵. Jo tuolloin mainittiin ”modulaarisuus”, ja myös avoimen lähdekoodin etenemisvaihtoehtoa käsiteltiin kaupallisen ohjelman hankinnan rinnalla. Valmisteluryhmä perustettiin kesäkuussa. Mukaan tulivat niin yliopisto- ja ammattikorkeakoulukirjastot, erikoiskirjastot kuin yleiset kirjastotkin. Syntyi UKJ eli Uusi kirjastojärjestelmä -hanke⁶. Sen katsottiin takaavan mahdollisuuden kokonaisuuden osien kehittämiseen erilaisilla aikatauluilla samalla varmistuen niiden yhteensopiivuuksella muiden järjestelmien ja toimijoiden kanssa.

Työ eteni aluksi verkkaisesti, sitä kun tehtiin täysin muiden töiden ohessa osallistuvien kirjastojen henkilökunnan voimin. Vuodelle 2013 saatiin opetus- ja kulttuuriministeriön merkittävä avustus, jonka turvin palkattiin projektiryhmä. Vuoden 2013 jälkeen opetusministeriön rahoitus kuitenkin väheni dramaattisesti. Alkoi näyttää siltä, ettei ministeriön olisi mahdollista tukea uuden kirjastojärjestelmän toteutusvaihetta. Projektin työntekijätkin alkoivat etsiä uusia tehtäviä.

Toukokuussa 2014 järjestetyssä AMKIT-konsortion ja SYN:in yhteiskokouksessa erimielisyydet nousivat yhteiseen pöytään. Kustannustenjakotyöryhmän työn tuloksista keskusteltiin ja osin ne kyseenalaistettiin. Suuret kirjastot edellyttivät kustannusosuusiensa mukaista valtaa järjestelmän hallinnossa. Esille nostettiin myös suurten ja pienten kirjastojen erilaiset järjestelmätarpeet, ennen kaikkea sähköisten aineistojen hallinnassa⁷.

UKJ-hanke päättyi vuoden 2014 lopussa⁸. Vaatimusmäärittely saatiin valmiiksi⁹, ja myös omarahoituksen ehdoilla suunniteltu rahoitus- ja kustannustenjakomalli valmistui. Hankkeessa oli syntynyt käsitys, että yhdysvaltalaisen Kuali-säätiön Kuali Open

Lindan avajaiset vuonna 1993, avajaisnauhaa leikkaamassa opetusministeriön koulutus- ja tiedepolitiikan osaston ylijohtaja Markku Linna.

Library Environment -hanke¹⁰ parhaiten vastaisi UKJ-hankkeen alkupe räisiä tavoitteita. Toukokuun kokous oli kuitenkin päättänyt jatkaa suunnittelua vielä vuoden 2015 ajan.

Yliopistokirjastojen yritys

Vuosi 2015 jäi lopulta väli vuodeksi. Julkisia yrityksiä järjestelmähankkeiden jatkamiseksi ei tehty, mutta pohdinta jatkui. Pienemmissä ryhmissä käytiin ainakin korkeakoulukirjastojen piirissä keskusteluja siitä, miten voitaisiin edetä. Modulaarisen järjestelmäkokonaisuuden ajatus oli edelleen voimissaan, mutta toteuttamistavasta oltiin eri mieltä. Yhtäällä oli kannatusta avointen rajapintojen varaan rakennetun, mieluis ti avoimeen lähdekoodiin perustuvan usean eri järjestelmän kokonaisuudesta. Toisaalla taas katsottiin yhden toimittajan modulaarinen ratkaisu paremmaksi.

Uuteen yritykseen Voyagerin korvaajan löytämiseksi ryhdyttiin vasta vuoden 2016 alussa. Suomen yliopistokirjastojen neuvosto (SYN) piti erillisen järjestelmäkeskustelun, jossa linjattiin tavoitteita ja asetettiin oma työryhmä valmistelemaan vaatimusmäärittelyä. Sen luonnos valmistui kevään aikana, jolloin todettiin, että kilpailutukseen päästään jo seuraavana syksynä¹¹. Aikataulu kuitenkin venyi, ja vaatimusmäärittely saatiin kasaan vasta lokakuussa¹².

Hankinnan valmisteluryhmä oli perustettu jo kesäkuussa 2016, ja se ryhtyi selvittämään kirjastojärjestelmämarkkinoita. Markkinatutkimus vei odotettua kauemmin, ja samalla pohdittiin edel-

leen hallintoa sekä osallistujia. SYN:ää huoletti se, ratkaiseeko kilpailutuksen kirjastojen vai yhteisluettelon tarpeet¹³. Tässä kuultiin kaikuja Voyagerin hankinnan ajoilta.

Toinen yritys uuden kirjasto järjestelmän hankkimiseksi käynnistettiin vuoden 2016 lopulla, tällä kertaa hankintayhteistyönä Voyageria käyttävien korkeakoulu- ja erikoiskirjastojen kesken¹⁴. Hanketta pohjustivat vuoden 2016 aikana pidetyt järjestelmäesityt. Ennen kuin yhteishankinnassa päästiin kilpailutusvaiheeseen, nousi jälleen vahvasti esiin mukana olevien kirjastojen toiveiden erilaisuus. Tehdyn markkinatutkimuksen mukaan mikään yksittäinen järjestelmä ei sopinut kaikille. Kirjastot alkoivat jakautua SaaS-mallin (Software as a Service) mukaisen kaupallisen järjestelmän kilpailutusta haluaviin ja avoimeen koodiin perustuvan järjestelmän käyttöönottoa kannattaviin. Ensimmäiset kirjastot irtautuivat yhteishankinnasta vuoden 2017 lopulla, ja lopullisesti hankintayhteistyö haudattiin seuraavan vuoden helmikuussa. Näitä tapahtumia ja erilaisiin valintoihin johtaneita pohdintoja onkin kuvattu Signumin edellisessä numerossa sekä Alma- että Koha-kirjastojen näkökulmasta¹⁵.

Loppu hyvä, kaikki hyvä

UKJ-projektin toteutuksessa oli jälkikäteen arvioiden monia ongelmia. Se ei sitouttanut kirjastoja riittävästi, kun järjestelmän omistajuusrakennetta ei määritelty heti projektin alussa. Projekti koettiin liian suureksi, kun mukana olivat kaikki kirjastosektorit

erilaisine tarpeineen. OKM:n keskitetty rahoitus ikään kuin laiskisti kirjastoja: suunnittelua tehtiin kyllä paljon, mutta käytännön toimissa jäätiin lähtötelineisiin¹⁶.

Kuali OLE -hankkeeseen mukaan ja vaikuttamaan pääsy olisi edellyttänyt sekä raha- että työpanoksen asettamisen sen käyttöön. Panokset olisivat olleet niin merkittäviä¹⁷, ettei siihen ollut halua. Kuali OLE:n toteutus alkoi olla lopuksi muutoinkin jähmeää. Vain

muutama käyttöönotto tehtiin, ennen kuin mukana olleiden kirjastojen siirtyminen FOLIO:n kehittämiseen alkoi.

Tärkeintä kuitenkin on, että vaihdos lopulta tapahtui ja ilmeisesti onnistui koko hyvin. Tätä kirjoitettaessa Voyagerin viimeisin uusi versio on usean vuoden takaa. Vuonna 2011 sen käyttäjiä oli listattu 1 255; niistä oli 2020 jäljellä alle kaksi sataa.¹⁸ Jonakin päivänä myös Kongressin kirjaston liepee pakko siitä luopua. ❖

Kirjoittajat

ESA-PEKKA KESKITALO

Kansalliskirjasto

esa-pekka.keskitalo@helsinki.fi

ARI AHLQVIST

Kansalliskirjasto

ari.ahlqvist@helsinki.fi

ARI MUHONEN

Itä-Suomen yliopisto

ari.muhoen@uef.fi

SINIKKA LUOKKANEN

Hämeen ammattikorkeakoulu

sinikka.luokkanen@hamk.fi

Viitteet

1. SOINI, ANTTI 1994. Libriksestä Linneaan. Fakta ja muisteluita 20-vuotisen taipaaleen varrelta. Tietolinja 2/1994. Luettu 28. 4. 2021. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2014052625998>
2. JAUHAINEN, ANNU 2003. Linnea2: onnistumisia ja kompasteluja käyttöönotossa. Tietolinja 1/2003. Luettu 7. 9. 2021. <https://extra.kansalliskirjasto.fi/tietolinja/0103/linnea2.html>
3. HAKALA, JUHA 2003. Sannin oppivuodet : kokemuksia Sun E10000-palvelimesta ja Voyager-kirjastojärjestelmästä yliopistokirjastojen Linnea2-konsortiossa. Tietolinja 1/2003. Luettu 7. 9. 2021. <https://extra.kansalliskirjasto.fi/tietolinja/0103/sanni.html>
4. Muistio, AMKIT-konsortion johtoryhmän ja Suomen yliopistokirjastojen neuvoston työvaliokunnan yhteiskokous 30. 8. 2010.
5. Linnea-työryhmien kehittämisseminaari 15. 2. 2011. Päivitetty 22. 2. 2011. Luettu 27. 4. 2021. https://wiki.eduuni.fi/download/attachments/32211348/seminaari_2011-02-15_muistio.pdf?version=1&modificationDate=1329741290000&api=v2
6. UKJ. Uuden kirjastojärjestelmän valmistelu. <https://wiki.helsinki.fi/display/UKJValmistelu/UKJ>

7. Muistio, Suomen yliopistokirjastojen neuvosto 27. 5. 2014. Luettu 7. 9. 2021.
https://yliopistokirjastot.fi/wp-content/uploads/2015/06/SYN_muistio_2_2014.pdf
8. UKJ-hanke loppuu. 9. 12. 2014. Luettu 27. 4. 2021. https://www.kiwi.fi/download/attachments/32508745/UKJ-tiedote_2014%2012%2009.pdf
UKJ-hankkeen vaiheita on käsitelty mm. Luokkanen, Sinikka 2014. UKJ – ja kuinkas siinä näin kävi? Kreodi 16. 12. 2014. Luettu 27. 4. 2021.
<https://www.kreodi.fi/arkisto/artikkelit/ukj-ja-kuinkas-siina-nain-kavi>
9. UKJ:n vaatimusmäärittely. Luettu 27. 4. 2021.
<https://www.kiwi.fi/pages/viewpage.action?pageId=32508486>
10. KIVIMÄKI, PETERI 2013: Kuali Open Library Environment (OLE): Uusi vaihtoehto avoimen lähdekoodin kirjastojärjestelmäksi. Tietolinja 2/2013.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201312137635>.
Kuali OLE:sta itsessään ei tullut suurta menestystarinaa; mutta se sulautui FOLIO:on, avoimen lähdekoodin järjestelmään, josta kenties tulemme kuulemaan lisää. Ks. About FOLIO. Luettu 28. 4. 2021. <https://openlibraryenvironment.org>
11. Muistio, Suomen yliopistokirjastojen neuvosto 3. 5. 2016. Luettu 7. 9. 2021.
https://yliopistokirjastot.fi/wp-content/uploads/2016/06/SYN_kokous_2_2016_muistio_verkko.pdf
12. Muistio, Suomen yliopistokirjastojen neuvosto 12. 10. 2016. Luettu 7. 9. 2021.
https://yliopistokirjastot.fi/wp-content/uploads/2016/11/SYN_kokous_3_2016_muistio_verkko.pdf
13. Ibid.
14. Kirjastojen taustajärjestelmän uusiminen – valmistelusivusto. Luettu 28. 4. 2021.
<https://www.kiwi.fi/pages/viewpage.action?pageId=61998378>
15. NYGRÉN, ULLA, LÄHDEMÄKI, RIITTA & TUOMINEN, KIMMO 2021. Visiosta vaatimusmäärittelyyn, aallokosta asiakkaille: Suomen Alma-kirjastot vuonna 2021. *Signum*, 53(2), 18–22. <<https://doi.org/10.25033/sig.109620>>. Ahlqvist, Ari, Keskitalo, Esa-Pekka, Luokkanen, Sinikka & Muhonen Ari, 2021. Avointa ja modulaarista: Koha saapui tieteellisiin kirjastoihin. *Signum*, 53(2), 10–17.
<https://doi.org/10.25033/sig.109618>
16. Muistio, Suomen yliopistokirjastojen neuvosto 8. 10. 2014. Luettu 7. 9. 2021.
https://yliopistokirjastot.fi/wp-content/uploads/2015/06/SYN_muistio_3_2014.pdf
17. Esitys UKJ-ohjausryhmän kokouksessa 16. 12. 2013 (Ari Ahlqvist ja Petteri Kivimäki): Kuali OLE-ratkaisun vaihtoehdot. Luettu 15. 9. 2021. <https://www.kiwi.fi/display/ukjsuunnittelu/2013-12-16?preview=%2F20122751%2F20283998%2FKuali+OLE+%E2%80%93ratkaisun+vaihtoehdot.pptx>
18. BREEDING, MARSHALL 2021. Library Systems Report : Advancing library technologies in challenging times. 3. 5. 2021, luettu 7. 9. 2021.
<https://americanlibrariesmagazine.org/2021/05/03/2021-library-systems-report/>

Lähdeviitteet ja pisteen paikka – ajatuksia viittauskäytänteiden kirjosta

Ohjeet ja käytännöt lähdeviitteiden merkitsemistä vaihtelevat oppilaitoksittain. Omien käytäntöjen sijaan tulisi suosia kansainvälisiä standardeja ja ammattimaisia viitteidenhallintaohjelmia. Erytisen kiusallinen on kumottuun kansalliseen standardiin perustuva käytäntö pisteen käytöstä lähdeviitesulkeiden sisällä, jota viitteidenhallintatyökalut eivät tue eivätkä tunnista.

Opiskelijana 2000-luvun alussa innostuin vapaaehtoisvoimin ylläpidetyn Wikipedian-tietosanakirjan sisällöntuottamisesta ja ajauin keskusteluun viittauskäytännöistä. Yksi keskustelijoista esitti, että ”voisiko lähdeviitteisiin soveltaa samoja sääntöjä kuin yliopistossa: jos viittaus koskee yhtä lausetta, se laitetaan ennen pistettä ja jos se koskee useampaa lausetta, se tulee pisteen jälkeen”. Olin hämmentynyt, koska opiskelin yliopistossa enkä ollut säännöstä kuullutkaan.

Myöhemmin eri yliopistoissa opiskellessa kävi ilmi, että ”oikeita” tapoja viitata on yhtä paljon kuin oppilaitoksiakin – tieteellisistä julkaisuista puhumattakaan. Äkkiä ajatellen siitä ei ole haittaa: onhan eri opinahjoilla erilaiset opinnäytetyöpohjatkin. Kuitenkin itse kehiteltyjen viittausjärjestelmien käytössä on yksi vakava ongelma: ammattimaisen viitteidenhallintaohjelman käyttö on ei mahdotonta mutta tarpeettoman mutkikasta, jos vaadittua tyyliä ei löydy ohjelmasta.

Järjen käyttö sallittua

Vaikka akateemisten julkaisujen kirjoitusohjeet vaikuttavat aloittelijoille usein tiukoilta, terveen järjen käyttö on sallittua. Esimerkiksi APA-tyylin virallinen tapa viitata standardeihin (Lee 2017) on sekava, mi-

käli artikkelissa viitataan useisiin standardeihin samalta vuodelta. Tekstin luettavuus paranee huomattavasti, kun viitteen (CENELEC, 2013) sijasta viitataan suoraan standardin tunnuksella (EN 50110-1, 2013). Alan tunteva lukija näkee heti, mistä standardista on kysymys. Tämä oma ratkaisuni meni mukisematta läpi artikkelissani (Linja-aho 2020), vaikka lehden kirjoittajaohjeissa vaaditaan APA-tyylin käyttöä.

Palataan puheenvuoron alussa mainittuun viittauskäytäntöön, jossa viite tulee joko ennen pistettä tai pisteen jälkeen. Kotimaassa siellä täällä esiintyvä tapa juontaa ilmeisesti juurensa suosittuun Tutki ja kirjoita -teokseen (Hirsjärvi ym. 2009). Suosittu ei ole liioiteltu termi: kirjan tuorein versio on vuodelta 2009, ja pääkaupunkiseudun kirjastoissa on 51 niteeseen tätä kirjoitettaessa (6. 3. 2021) 124 varausta. Kirjakauppojen verkkosivujen mukaan teos on loppuunmyyty, mikä aiheuttaa harmaita hiuksia paitsi saatavuuden myös tietojen ajantasaisuuden (Perttula 2018) kannalta.

Viittaustapa vaikuttaa olevan puhtaasti suomalainen keksintö: kansainvälisissä tieteellisissä julkaisuissa käytäntö loistaa poissaolollaan. Myöskään kansallinen lähdeviitestandardimme SFS 5989:2012 ei sitä tunne. Hirsjärveäkin vanhempi syltityehdas löytyy vanhasta, jo kumotusta standardista SFS 5342:1992, jonka mukaan nimi-vuosi-viitejärjestelmää käytettäessä ”jos lähdettä lainataan vain yhdes- sä virkkeessä, virkettä lopettava piste tulee [lähdeviittauksen] sulkeiden perään” ja ”jos lähdeteoksen tietoja on

hyödynnetty useammassa virkkeessä, viimeinen virke lopetetaan pisteeseen ja viite tulee itsenäiseksi, sulkeissa olevaksi virkkeeksi”. Hieman ironisesti lähdeviite standardiin loistaa Hirsjärven teoksessa poissaolollaan. Kyseessä on todennäköisesti supisuomalainen keksintö: kumotun standardin kansainvälisessä esikuvastandardissa ISO 690:1987 ei tapaa mainita.

Viittaustapa, jossa yhtä lausetta koskeva viite laitetaan ennen pistettä ja jos viite koskee useampaa virkettä, se laitetaan pisteen jälkeen, opetetaan Hirsjärven (2009, s. 356) lisäksi myös tuoreimmassa akateemisen kirjoittamisen oppaassa (Vilkkä 2020, ss. 76–77). Tieteellisissä julkaisuissa viittaustapaa käytetään Suomessa ainakin Kasvatus-lehdessä ja Pelastus- ja turvallisuustutkimuksen vuosikirjassa. Tapa elää, vaikka standardi on kumottu.

Todellista päänvaivaa viitteidenhallintatyökaluille tässä kotimaisessa viittaustavassa aiheuttaa pisteen tunkeminen itse viittaussulkujen sisälle, mikäli viite koskee useampaa virkettä. Viitteen paikkaa on helppo muuttaa, mutta ohjelman tuottaman viittausmerkinnän editointi johtaa hankaluuksiin. Viitteidenhallintaohjelmat eivät osaa tätä puhtaasti suomalaista erikoisuutta, jossa viitteen ulkoasu riippuisi sen paikasta virkkeessä tai sen ulkopuolella.

Työkaluilla viitemädän kimppeun

Lähdeluettelon johdonmukaisuuden ja helpon viittaustyylin vaihdon lisäksi viitteidenhallintaohjelmaa käyttämällä

tulee myös varmistettua, että lähdeviitteistä jää itselle talteen kopio. Etenkin verkkoviitteiden kanssa on ongelmana, että sisältö voi muuttua tai kadota. Tätä *viitemädäksi* (Kallio 2017) kutsuttua ilmiötä voi torjua käyttämällä hallintaohjelmaa, joka tallentaa verkkosivusta aina tilannevedoksen. Muun muassa avoimen lähdekoodin Zotero on tällainen.

Perinteisesti viitemätää on torjuttu vain tyytymällä lisäämään lähdeluetteloon ”luettu” tai ”viitattu” yhdistettynä päivämäärään. Tämä muistuttaa lukijaa kohteen muuttumismahdollisuudesta, mutta on ilman tallessa olevaa vedosta hyödytön. Lisäksi se paisuttaa turhaan lähdeluetteloa. Paljon toimivampi tapa on mm. Tekniikan Waiheita -lehdessä vakiintunut käytäntö merkitä lähdeluettelon alkuun merkintä *kaikki verkkoviitteet tarkistettu pp.kk.vvvv*.

Moni viitteidenhallintaohjelma, mainittu Zotero mukaan lukien, hakee viitteiden muotoilutyylit Citation Style Language -konsortion (CSL) tietokannasta (citationstyles.org). Konsortio ylläpitää ja kehittää samannimistä kuvauskieltä, jolla viittaustyyliä kuvataan tietokonekielillä. Yhteinen tietokanta vähentää päällekkäistä työtä.

Päällekkäistä työtä vähentäisi myös, jos oppilaitoksissa noudatettaisiin mielellään kansainvälisiä tai edes kansallista standardia lähdeviitteiden käytössä. Miksi opetella viittaustyyli, jota käytetään vain oman tiedekunnan tai oppilaitoksen kurssitehtävissä ja opinnäytetyössä, kun voisi suoraan käyttää joutain oman tieteenalan standardia?

Lähdeviittaustapojen kirjavuus on

yksi syy käyttää oikeaa viitteidenhallintaohjelmaa: jos artikkeli ei kelpaa siihen lehteen, johon sitä alun perin tarjosi, viittaustyylin voi napin painalluksella vaihtaa toisen lehden vaatimaksi tyyliksi.

Viittaustyyliä voi olla tarvetta vaihtaa lennosta myös kesken kirjoitustyön. Esimerkiksi tätä kirjoittaessani kävi nopeasti ilmi, että suurimmalta osalta lähteitani puuttuu tieto henkilötekijästä, joten numeroviittaustajärjestelmä oli ensin käyttämäni APA:a huomattavasti siistimpi – ja Signumin kirjoittajaohjeissa ei vaadita minkään tietyn lähdeviittaustavan käyttöä.

Omista viritelmistä kansainvälisiin standardeihin

Olisi kaikkien etu, jos korkeakouluissa siirryttäisiin käyttämään opinnäytetöissä ja muissa raporteissa kansainvälisiä lähdeviitestandardeja. Raportointi- ja opinnäytetyöohjeissa voitaisiin antaa muutama vaihtoehto käytettävälle viittaustavalle. Jos esimerkiksi viitataan nippukaupalla standardeihin tai muihin lähteisiin, joilla ei ole selkeää henkilötekijää, on näppärää käyttää numeroviitejärjestelmää. Numeroviitejärjestelmän kanssa taas on aina järkevää käyttää oikeaa viitteidenhallintaohjelmaa, koska käsin tehty numerointi menee armotta sekaisin, jos tekstin rakennetta joutuu muuttamaan tai lähteitä lisäilemään jo valmiin tekstin väliin.

Aalto-yliopiston kirjaston sivuilla ohjeistetaan sfs 5989 -standardin mukaiseen nimi-vuosi- tai numeroviitejär-

jestelmän käyttöön (Aalto-yliopiston oppimiskeskus 2021). Metropolia-ammattikorkeakoulussa on oma viittaustapa järjestelmänsä (Alhorinne ym. 2017), jossa on ilmeisesti pyritty yksinkertaisuuteen: tyylissä ei esimerkiksi käytetä kursiiivia ja erottimena on aina piste.

Omista viritelmistä luopuminen mahdollistaa viitteidenhallintaohjelmien opetuksen ja käytön jo ensimmäisistä projektitöistä aina oppinnäytteisiin asti. Jos omasta käytännöstä ei haluta luopua, vähimmäisvaatimus olisi, et-

tä viittaustapa kuvataan CSL-tietokantaan. Suomalaisista opinahjoista oma viittaustapa CSL-tietokannasta löytyy ainoastaan Jyväskylän yliopiston Kemian laitokselta sekä Helsingin Yliopiston Teologisesta tiedekunnasta.

Täysin suomalainen käytäntö, jossa useampaan virkkeeseen viittaavassa viitteessä on sulkujen sisällä piste, tulee heittää romukoppaan. Se hankaloittaa huomattavasti viitteenhallintaohjelmien käyttöä ja perustuu ajat sitten kumottuun kansalliseen standardiin. ❖

Kirjoittaja

VESA LINJA-AHO

Sähköalan standardointijärjestö SESKO

vesa.linja-aho@sesko.fi

Lähteet

Kaikki verkkoviitteet tarkistettu 30. 4. 2021.

LEE, C., 2017. APA Style 6th Edition Blog: How to Cite Quality Standards and Guidelines in APA Style. <https://blog.apastyle.org/apastyle/2017/01/how-to-cite-quality-standards-and-guidelines-in-apa-style.html>

LINJA-AHO, V., 2020. Fatal electrical accidents in Finland 1980–2019 – trends and reducing measures. *International Journal of Occupational and Environmental Safety*. https://www.doi.org/10.24840/2184-0954_004.002_0004

HIRSJÄRVI, S., REMES, P. ja SAJAVAARA, P., 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Hämeenlinna, Tammi.

PERTTULA, S., 2018. Tutki ja kirjoita -kirjassa vanhentunutta tietoa – älä käytä tiedonhankinnan osiota. Opariblogi. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. <https://blogit.jamk.fi/oppari/2018/03/27/tutki-ja-kirjoita-kirjassa-vanhentunutta-tietoa-ala-kayta-tiedonhankinnan-osiota/>

VILKKA, H., 2020. Akateemisen lukemisen ja kirjoittamisen opas. Keuruu, PS-kustannus.

KALLIO, M., 2017. Linkkimätä + sisältönrjähdys = viitemätä. *Signum*. <http://doi.org/10.25033/sig.65501>

Aalto-yliopiston oppimiskeskus, 2021. Tieteellinen viittaaminen: Lähdeluettelon laatiminen. <https://libguides.aalto.fi/c.php?g=410672&p=2796631>

J. ALHORINNE ym., 2017. Insinööriyöohjeet. Metropolia-ammattikorkeakoulu, Helsinki.

KIRJA-ARVOSTELU: TUTKIMUSTA MITTAREIDEN TÄHDEN

Bibliometriikan perusajatuksena oli alun perin hyvien viittausten löytäminen ja tiedonhankinnan edistäminen. Viittausraporteista käynnistyi bibliometriikkapohjaisen arvioinnin kultakausi, joka jatkuu yhä. Artikkelikokoelma *Gaming the Metrics* kuvaa, miten tieteen uudet pelisäännöt vaikuttavat tieteelliseen kulttuuriin.

Tiedejulkaisemisen nykytodelisuus näyttöytyy uutisvirrassa huolestuttavalta. Siihen liittyvät käsitteet, kuten saalistajajulkaisut, Retraction Watch, salami slicing, hallitsemattoman tuntuisesti kasvavat julkaisumäärät, tekaistut kirjoittajat ja viittauskartellit, ovat tulleet tutuiksi yhä useammille. Onko vilpillisiä keinoja kaihtamattomien tutkijoiden määrä kasvanut, vai mistä on kyse?

Kaiken takana on Goodhardtin laki: Kun mittarista tulee tavoite, se lakkaa olemasta hyvä mittari. Tämä voitiin todeta bibliometriikassa, jonka perusajatuksena oli alun perin ollut hyvien viittausten löytäminen. Eugene Garfield oli 1960-luvulla markkinoinnut viittausseurantaan kehitettyä tuotettaan, Science Citation Indexiä (SCI) lähinnä tiedonhankinnan välineeksi.

1970-luvulla SCI-tietoihin kohdistunut mielenkiinto kasvoi huomattavasti, kun Garfield lisäsi tuotevalikoimaan lehtien viittausraportit. Uusi Impact Factor (IF) lupasi tietoa lehdistä, joissa viittausaalio olisi keskimäärin suurempi kuin muissa. Näin käynnistynyt lehtien rankkaus käynnisti bibliometriikkapohjaisen arvioinnin kultakauden, joka jatkuu yhä. Vasta 2010-luvulla kriittiset kannanotot ja vastuullisen metriikan suositukset alkoivat hiukan hillitä valtaisa arviointi-innostusta.

Gaming the Metrics:

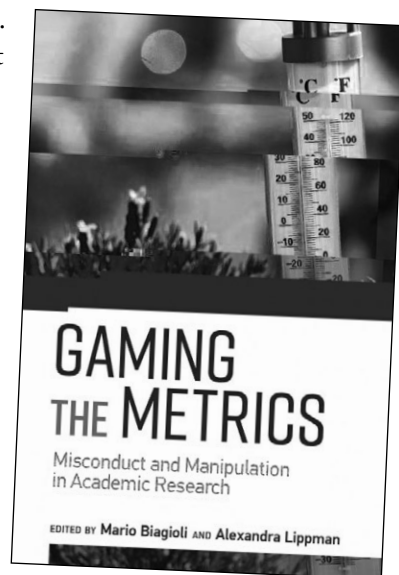
Misconduct and Manipulation in Academic Research

Avoimesti saatavilla: <https://mitpress.mit.edu/books/gaming-metrics>

Edited by Mario Biagioli & Alexandra Lippman MIT Press, 2020

Mario Biagiolin ja Alexandra Lippmanin toimittamassa teoksessa *Gaming the Metrics* (2020) on Yves Gingrasin artikkeli, jossa hän kuvaillee, miten tiedejulkaisu on muuttunut tiedon yksiköstä kirjanpitoyksiköksi, jolla voidaan punnita niin tutkijoita kuin tutkimusyksiköitäkin. Viittaukset ovat ikään kuin symbolista luotonantoa harvoille ja valituille. Jos julkaisun tietosisältö olisi keskiössä, julkaisujen pitkiä tekijälistauksia ei tarvittaisi tietokannoissa, vaan ensimmäinen tekijä riittäisi tiedon löytämiseen – arviointi sen sijaan edellyttää, että jokainen tekijä kirjataan pikkutarkasti. Ja koska tietosisältö ei enää ole keskiössä, julkaisuja ei tarvitse lukea, kunhan niistä saadaan lukuja. Viittauksia kertyy kuitenkin aivan liian hitaasti, joten ne voidaan korvata kätevästi lehtien IF-luvuilla. Kun me bibliometrikot nykyään korostamme, ettei lehden IF kerro mitään yksittäisen artikkelin sisällöstä, tunnemme itseemme usein kapuloiksi taloudellisuuden ja tehokkuuden rattaissa.

Sama nopeuden pyrkimys on antanut nostetta myös altmetriikalle, joka tuottaa nopeasti lukuja, jotka

eivät suinkaan ole vaihtoehto viittauksille – sen sijaan ne ovat aivan muuta kuin viittauksia, eivätkä toimi viittaus-suhteiden verkostona, askelina tiedosta uuteen tietoon.

Michael Power kuvailee artikkelissaan, miten yhteiskunnallisen vaikuttavuuden mukaan ottaminen Ison-Britannian REF2014-arvioinnissa johti siihen, että järjestelmän hyväksikäyttöä (gaming) ei enää voinut erottaa järjestelmän normaalista toiminnasta. Tulevasta yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta piti kerätä lausuntoja ennen kuin mitään vaikutusta oli vielä ollutkaan. Arvioitavien yksiköiden piti siksi löytää hyviä vaikutuskohteita (good impactees), joihin suhteita kannatti ylläpitää, jotta saataisiin sopivaa tekstiä myös tuleviin vaikuttavuuspeusteluihin.

Vastuullisessa metriikassa muistutetaan usein asiantuntija-arvioinnin ja metriikan käytöstä rinnakkain niin, että toinen tukee toista. Tällainen suoraviivainen ”valistunut vertaisarviointi” ei ota huomioon, että metriikka on ehtinyt luikerrella käärmeeksi asiantuntijoiden näkemyksiin ja arvioitavien tutkijoiden käyttäytymiseen. Viitattaessa tutkija joutuu pohtimaan, hyödyttääkö tehty viittaus häntä, vai pitäisikö valita jokin toinen viittauksen kohde. Paul Wouters pohtii, että tällaisessa vertaisarviointiprosessissa kenties siivilöidään pois uusia innovaatioita, koska niihin ei ole uskallettu viitata. Siksi kaikkeen arviointiin tarvitaan konteksti, jonka tulisi toimia tarkastelun keskeisenä elementtinä.

Kun toimintaympäristö ja oman toiminnan arviointi ovat muuttuneet näinkin haasteellisiksi, mitä yksittäinen tutkija voi tehdä? James Griesemer kuvailee voimattomuuden tunnetta: ”Määrällisiin tavoitteisiin perustuvat käytännöt ja suuntaviivat muuttavat työsuoritukset, tutkimustyö mukaan lukien, peliksi, missä tavoitteena on tavoitteen ylittäminen sen sijaan että tehtäisiin sitä työtä, joka oli mitauskohteena.” Metriikan vuorovesi nousee, koska saatavilla oleva data on digitaalista merta liikuttelevan painovoiman kaltainen – mitä isompaa dataa meillä on, sen suurempia aaltoja.

Entäpä jos tutkijat eivät tietäisi, mitä indikaattoreita korissamme on? He eivät voisi pelata metriikkapelejä – ainakaan siihen asti, kun heille tavalla tai toisella selviäisi, millä säännöillä pelataan. Tämä on kumminkin mahdoton lähestymistapa, sillä tavoitteiden tulee olla läpinäkyviä. Kuinka muuten tutkijat tietäisivät, millaisia tavoitteita heillä on täytettävänä? Griesemer ehdottaa, että perustettaisiin julkaisuja nimeltä ”Public Library of Philosophy” (PULP), joiden tarkoituksena olisi testata Goodhardtin lakia läpinäkyvin testein. Kun tietäisimme tarkoin, miten järjestelmä toimii, se olisi kaikille läpinäkyvä.

Avoimena julkaistussa Gaming the Metrics sisältää laajan kirjon artikkeleita, joissa tarkastellaan tieteen uusia pelisääntöjä monesta eri kulmasta. Usein juhllisilta tuntuvien vastuullisuusjulistusten rinnalla teksti on virkistävää ja ajatuksia herättävää luettavaa. ❖

Kirjoittaja

EVA ISAKSSON

Helsingin yliopiston kirjasto

eva.isaksson@helsinki.fi

NordILL 2021: Empowering knowledge – Accelerating access

Tieto muuttuu, samoin sen välittämistavat. Tarvittava tieto sekä aineistot löytyvät yhä useammin sähköisinä julkaisuina. Onko kaikilla vapaa pääsy aineistoihin? Mikä on kirjaston rooli uudessa tiedonvälityksessä? Ovatko kirjastojen tulevaisuuden trendit nähtävissä jo nyt? Tarvitaanko kaukolainausta tulevina vuosina?

Nordic resource sharing reference and collection management -teemalla kulkeva Pohjoismaiden ja Baltian yhteinen NordILL-konferenssi järjestetään nyt ensimmäistä kertaa verkossa 25.–26. 10. 2021. Lisätietoja konferenssista, ohjelmasta ja ilmoittautumisesta: <https://www2.helsinki.fi/en/conferences/nordill-2021>. Konferenssin järjestävät yhteistyössä Kansalliskirjasto, Varastokirjasto, Helsingin yliopisto, Helsingin kaupunginkirjasto, Helsingin kaupunki ja opetus- ja kulttuuriministeriö. (NordILL-työryhmä)

Tutkitusta tiedosta ja vaikuttamisesta webinaari marraskuussa

Vuosi 2021 on tutkitun tiedon teemavuosi – mitä tapahtuu tiedon tulevaisuudessa? Onko kirjastoissa ja muistiorganisaatioissa riittävästi tulevaisuuslukutaitoa? Miten tutkittu tieto näkyy poliittisessa päätöksenteossa?

Suomen tieteellisen kirjastoseuran tutkijapalveluiden työryhmä järjestää syksyllä webinaarin otsikolla ”Tiedolla tulevaisuuteen? Kirjastot, tutkittu tieto ja vaikuttaminen”. Webinaari järjestetään 11. marraskuuta klo 12.15–15.45. Puhujina tapahtumassa ovat johtava asiantuntija Mikko Dufva Sitrasta, johtava tietoasiantuntija Timo Turja Eduskunnan kirjastosta ja erikoistutkija Minna Niemi-Grundström Tampereen yliopiston informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunnasta. Tarkempi ohjelma ja tietoa ilmoittautumisesta löytyy STKS:n verkkosivulta. (STKS:n tutkijapalveluiden työryhmä)

Tutkimusdatan avoimuuden osalinjaus julkaistiin

Tutkimusdatan avoimen saatavuuden linjaus – eli ensimmäinen osalinjaus tutkimusaineistojen ja -menetelmien avoimuudessa – julkaistiin toukokuussa Avoimen tieteen kevätpäivien yhteydessä. Osalinjaus määrittelee tavoitteet ja periaatteet sille, miten datan avointa saatavuutta lähdetään tavoittelemaan.

Osalinjaus määrittelee viisi tavoitetta: (1) kaikille tutkimusprojekteille laaditaan datanhallintasuunnitelma; (2) organisaatioilla on toimintamallit datan käyttöoikeuksia varten; (3) tutkimusdatan metadata tukee avaamista ja käyttöä; (4) tutkimusdatalle on asianmukainen tallennus- ja säilytysratkaisu palveluihin; (5) organisaatioissa on toimintamalli osaamisen, koulutusten ja palveluiden kehittämiseksi. Ensimmäisen tavoitteen aikataulu on vuodesta 2023 lähtien, muiden vuodesta 2022 lähtien. Osalinjauksen yhteydessä hyväksyttiin myös kokonaislinjauksen kolme periaatetta, jotka koskevat vastuullista aineistonhallintaa, tutkijan tueksi tarkoitettuja palveluita ja meritoitumista. Osalinjaus on luettavissa Avointiede.fi-sivulla: <https://doi.org/10.23847/isbn.9789525995466>.

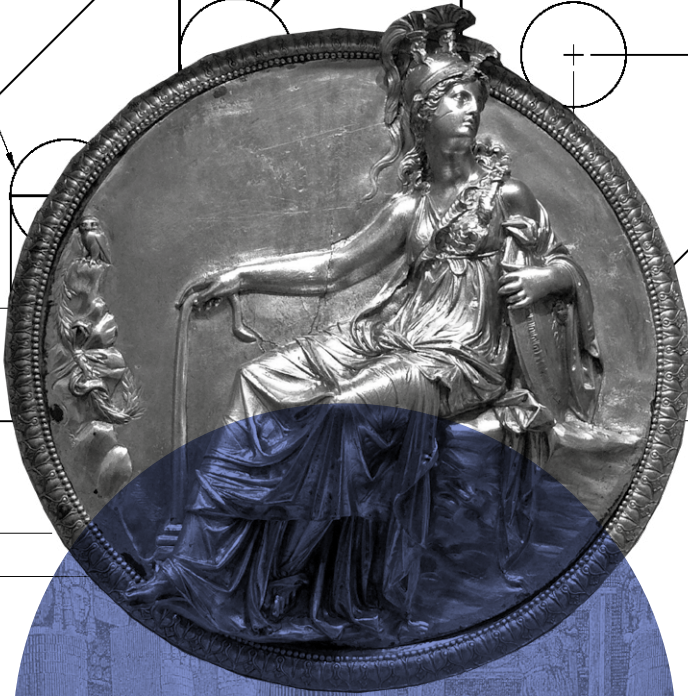
CLAVDII PTHOLOMEI VIRI
ALEXANDRINI COSMOGRA
PHIELIBER PRIMVS INCIPIT

IN QVO DIFFERT COSMOGRA
PHIA A COROGRAPHIA. CAPI-I.

2 Point

4.00

13.00

31° 12' 32" N, 29° 54' 33" E
Museion

*Kirjastoa ei siis mikään maallinen
mahti voinut uhata, se oli elävä
olento... Mutta jos se kerran oli
elävä, miksi sen ei tulisi antautua
alttiiksi tiedon vaaroille.*

–Umberto Eco: Ruusun nimi

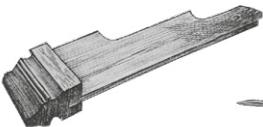
ALEXANDRIA

nach o.Fuchstein in Pmity, Real-Encycl.

Maßstab 1 : 100 000.

500 0 500 1000 1500

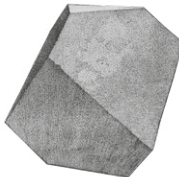
Meter

Kuv. 3.

A
B
Kuv. 5.

~ ~ ~

A

Kuv. 4.

B